

УДК 94(=161.2:100)

о. Юрій Мицик, Інна Тарасенко

ЛИСТУВАННЯ О. ПЕТРА БІЛОНА З АРХІЄПІСКОПОМ ЄВГЕНОМ БАЧИНСЬКИМ

DOI: 10.58407/litopis.240209

© Ю. Мицик, І. Тарасенко, 2024. CC BY 4.0

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1580-1284>, <https://orcid.org/0000-0003-1019-9749>

У статті розглянуто та вперше опубліковано листування двох видатних діячів УАПЦ, українського визвольного руху ХХ ст. о. Петра Білона і єпископа Євгена Бачинського, яке зберігається в архівосховищах Канади. Воно є цінним джерелом з історії українських парафій УАПЦ в Німеччині, Канаді та США, проливає світло на біографію, особливості світогляду обох кореспондентів, їхню оцінку деяких православних і політичних діячів.

Ключові слова: Церква, УАПЦ, еміграція, листування, джерела.

Отець Петро Білон (1879–1959) є призабутою постаттю в сучасній Україні. Коротко згадують про нього лише в «Енциклопедії Українознавства»¹ та «Біографічному довіднику до історії українців Канади»². Лише спогади о. Петра проливають достатньо світла на його біографію³. У той же час маємо цікавий документ з архіву митрополита Іларіона (Огієнка)⁴. Він підписаний Огієнком, котрий був тоді міністром сповідань УНР. Це список осіб, яких Міністерство Ісповідань вважало кандидатами для українських православних парафій у Канаді та США. Було визначено два кандидати: оо. Петра Табінського та Петра Білона; долучалися їхні біографічні довідки.

Отже, о. Петро Білон відзначився не тільки як священник, але й публіцист, мемуарист, урешті як активний учасник українських визвольних змагань 1917–1921 рр. Він народився в м. Василькові (суч. Обухівського району Київської обл.), що у 20 км від Києва, у багатодітній сім'ї (12 дітей, з котрих вижило 8). У дитинстві о. Петра сталася подія, яка визначила його майбутню долю. Смертельно захворіла мати. Надія була лише на Бога. Якраз тоді в Чернігові святкували відкриття мощів св. Феодосія Чернігівського (Углицького). Батько й діти надіслали телеграму з проханням відслужити молебень біля мощів і прислати образок святого. Самі вони палко молилися за здоров'я матері. І сталося чудо! Мати одужала! Потім вони поплили Дніпром і Десною до Чернігова, щоб поклонитися мощам святого. У Чернігові Білону приснився святий Феодосій. І все це вплинуло на те, що пізніше він став священником. До речі, з Чернігівщиною пов'язана й біографія брата о. Петра – Миколи, який учителював у Сосниці, а за радянські часи повернувся з дружиною до Василькова, де вчителював у гімназії.

У 1905 р. Білон склав іспит за 8 класів гімназії і став служити в різних державних установах відомства фінансів. У 1911 р. він вступив на службу в піший полк на посаду урядовця, служив квартирмейстером полку. Із початком Першої світової війни Петро Білон брав участь у боях у Галичині, потім у Білорусі та Латвії, був поранений, а в 1917 р. прибув з фронту до Києва. Після лютневої революції він з більшістю вояків полку став на бік Центральної Ради. Від полковника (потім генерал-хорунжого Армії УНР) Михайла Садовського П. Білон дістав доручення формувати авіаційні частини УНР, і він із завзяттям узявся за цю роботу; брав участь у командуванні українськими авіаційними частинами (з

¹ Енциклопедія Українознавства / Ред. В. Кубійович. Львів, 1993. Т. 1. С. 132.

² Марунчак М. Біографічний довідник до історії українців Канади. Вінніпег, 1986. С. 63

³ Білон Петро, протоієрей. Спогади. Пітсбург, 1952. Ч. 1. 194 с.

⁴ Мицик Ю. Фонд «Архів митрополита Іларіона (Огієнка)» в архіві консисторії УПЦ в Канаді (листування діячів української науки і культури). *Історико-культурна спадщина: збереження, доступ, використання*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., 7–9 квіт. Київ: Талком, 2015. С. 133–136.

1919 р. – на посаді начальника канцелярії Головного Управління повітової флоти), був старшиною Головної Булави УНР, брав участь у боротьбі проти більшовицької Росії. У 1919 р. він вступив на богословський факультет Кам'янець-Подільського державного університету, а у 1920 р. перейшов на третій семестр. Того ж року прослухав Пастирські курси при університеті й витримав іспит. Після поразки українських визвольних змагань, у складі Армії УНР перейшов до Польщі й опинився в таборі для інтернованих вояків УНР в Олександрові Куявському. Тут він прийняв рішення перейти в духовний стан і в січні 1921 р. у м. Гродно був висвячений на диякона та священника гродненським єпископом Володимиром. У таборах інтернованих вояків УНР в Олександрові Куявському, Щипьорно та Каліші він проводив душпастирську та культурно-просвітню діяльність, видавав «Релігійно-науковий вісник» (далі – РНВ) – перший духовний журнал українською мовою. Коли в 1923 р. розпочалася ліквідація таборів, о. Петро дістав запрошення очолити парафію в США. Після Великодня 1924 р. він вирушив у Новий світ... Спочатку осів у Канаді, служив там священником Української Греко-Православної Церкви в Канаді, окормляв парафіян в містах Едмонтон, Торонто, Гамільтон, Форт Вілліам та ін. У 1924 р. йому вдалося вирвати з СРСР дружину Клавдію та сина Юрія (у 1929 р. у подружжя Білонів народилася дочка Оксана). У 1930 р. о. Петро переїхав із сім'єю до США і служив у православних храмах Клівленду, Огайо, Трентона, Честера та ін. До речі, є доступним фото триповерхового будинку, в одній із квартир якого проживав о. Петро (Трентон, штат Нью-Джерсі, Вудланд-стріт, 18). О. Петро був заступником голови консисторії в США, секретарем та редактором журналу «Дніпро». У своїх тригомих мемуарах майже весь перший том він присвятив українським визвольним змаганням, а в другому й третьому описав емігрантський період свого життя. Він також був автором богословських і церковно-історичних розвідок. Помер у Пітсбургу, похований на цвинтарі в Баунд-Бруку.

Більше відомо про архієпископа УАПЦ (С) Євгена Бачинського (1885–1978). Він походив зі старого дворянського роду, гніздом якого була маєтність під Катеринославом (нині – Дніпро). Здобув військову освіту в Петербурзі, але через активну участь у революції 1905–1907 рр. мусив емігрувати до Європи (Франція, Швейцарія), де жив аж до самої смерті, ставши справжнім патріархом української еміграції⁵. Там він продовжив освіту, працював як журналіст і видавець, став членом СВУ (Спілки Визволення України), консулом УНР у Швейцарії. Як великий прихильник УАПЦ, на I Соборі цієї Церкви (1921 р.) був призначений її уповноваженим за кордоном, а на II Соборі УАПЦ став кандидатом у єпископи. Але заборона УАПЦ і репресії комуністичної влади не дали змоги втілити цей намір у життя. Бачинський був змушений зайнятися світською діяльністю і перед Другою світовою війною очолив Український Червоний Хрест (УЧХ). Тим не менш, він уважно стежив за тим, що відбувається в церковному житті України і став прихильником УАПЦ (Соборноправної), яка утворилася у 1947 р. на відомому Ашафенбурзькому Соборі. У 1955 р. був висвячений дияконом, священником, а потім і єпископом (архієпископом) УАПЦ (С). Важливо, що протягом усього життя він зібрав найбільший в еміграції архів, котрий зберігається в Карлтонському університеті м. Оттава (Канада), де нам вдалось попрацювати, у т. ч. із згаданим листуванням.

В архіві Бачинського відклалося 12 листів о. Петра і 5 листів Є. Бачинського, один із яких було адресовано редакції РНВ), написаних протягом 1921–1936 рр. На жаль, це не всі листи. Так, у спогадах о. Петра говориться, що хоча вони ніколи не зустрічалися, однак жваве листування між собою тривало протягом як мінімум з 20-х рр. ХХ ст. Із наведених нижче послань видно, що не всі вони збереглися. Наприклад, лист о. Петра 1925 р. (№ 2) є відповіддю на лист Бачинського «від 22 листопада». О. Петро тепло згадував Бачинського у своїх спогадах, умістив там його фото і короткий біографічний нарис. Жваво листуванню сприяла близькість поглядів обох кореспондентів, адже вони були не тільки глибоко віруючими православними, але й полум'яними українськими патріотами, прагнули ширити знання про Україну, мали широкі видавничі плани тощо. Чи не перший лист Бачинського до о. Петра був опублікований на сторінках «РНВ». У першому номері цього журналу були вміщені статті о. Петра, І. Огієнка (майбутнього митрополита Іларіона), проф. В. Біднова та ін. І хоча він дістав схвальні відгуки українських читачів, у т. ч. й преси (Микола Вороний, Олена Пчілка), але знайшовся один (О. Костюченко), котрий піддав РНВ незаслуженій критиці. На цю критику Бачинський відповів листом, який був опублікований у № 94 «РНВ». Потім о. Петро вмістив його на сторінках своїх мемуарів⁶ (подається нижче під № 1). Цікаво, що Костюченко потім покаюся і навіть сумлінно працював у редакції «РНВ».

⁵ Див.: Листування Євгена Деслава / Упор. Мицик Ю.; ред. кол. Сохань П., Наулко В., Маврін О., та ін. Київ, 2009. С. 8–13; Листування Леоніда Мосендза / Ред. кол. Сохань П., Брехуненко В. та ін. Київ, 2005. С. 6–7.

⁶ Білон Петро, протоієрей. Спогади. Ч. 1. С. 70–71.

Лист № 2 цієї публікації розповідає про труднощі перших років життя о. Петра на чужині, складну ситуацію на парафії. До речі, зміст цього листа дуже нагадує зміст відповідних сторінок другого тому його спогадів. У листі-відповіді (№ 3) Бачинський у свою чергу писав про ситуацію УАПЦ в Європі. Тут він дав різко негативну оцінку Головному Отаману УНР Симону Петлюрі і петлюрівцям. На перший погляд, це є дивним, бо Бачинський був особисто знайомий з Петлюрою і мав з ним добрі стосунки. Але основною причиною цього було те, що Бачинський не сприймав «ганебний договір» з Польщею 1920 р., за яким Польща визнавала УНР, але взамін отримувала Галичину. Цього Бачинський, хоч і «східняк», не міг пробачити УНР. В українській суспільній думці цей договір навіть зараз викликає суперечки і не завжди зауважується, що Петлюра в тяжкій ситуації УНР **змушений** був підписати цей договір, розраховуючи з його допомогою врятувати українську державу хоча б на частині її етнічних земель. О. Петро у своєму листі (№ 4) не погодився з такою оцінкою Головного Отамана, якого вбив у Парижі агент НКВД, та заступився за проф. Василя Біднова, котрого з теплою згадував у спогадах. У свою чергу він негативно відгукнувся про головного капелана Армії УНР о. Павла Пашевського (зараз важко сказати, у чому була причина цих розбіжностей) і продовжив опис ситуації в парафії. У листі січня 1934 р. (№ 5), написаному після досить довгої перерви, о. Петро інформує про переїзд до США, про «плюси» й «мінуси» нової парафії, про запрошення очолити добру парафію в Канаді, але «дружина нізащо не хоче Канади» через холодні зими, бо її здоров'я значно погіршилося. У листі-відповіді Бачинського (№ 6) висловлена радість з приводу відновлення кореспонденції. Він ділиться інформацією про своє життя-буття, подає цінні відомості про упорядкування свого архіву, про видавничі плани, про зв'язки з Україною (митрополитом Василем Липківським, єпископом Павловським) тощо. Ще один лист того ж року о. Петра (№ 7) містить в основному різдвяні привітання. Лист о. Петра від 6.02.1935 р. є відповіддю на листівку Бачинського від 11 січня, яка не збереглася. У ньому описується невдала спроба об'єднання двох Православних Церков США, подаються новини з життя о. Петра, думки щодо змісту часопису «Дніпро», запрошення подавати в редакцію свої статті. Наступний лист (№ 9) був написаний у травні того ж року і був відповіддю на незбережений лист Бачинського. Тут о. Петро продовжує інформувати Бачинського про новини церковного життя, зокрема про трагічну долю УАПЦ, про смерть історика Церкви і патріота України проф. Василя Біднова; пише про видавничі плани. Лист Бачинського 1936 р. (№ 10) містить відомості про його творчі плани і є відповіддю на лист о. Петра від 19.10.1936 р., який не зберігся. Лист № 11 о. Петра того ж року є по суті лаконічною цидулкою про отримання статті від Бачинського і містить обіцянку написати розлогого листа. На жаль, і цей лист не зберігся. Зате у відповідь Бачинський написав дуже детальне послання, у котрому містяться новорічні та різдвяні привітання, а також описує своє життя у Швейцарії, дає характеристику своєму сину (він хоч і став пізніше чемпіоном Швейцарії з шахів, але розчарував батька, бо був далеким від його українських ідеалів), висловлює свою думку щодо церковних проблем у Канаді та США, щодо Українського музею визвольних змагань у Празі (Бачинський пропонував його перенести у Швейцарію і мав рацію!).

Публікуючи листи, ми намагалися зберегти особливості авторського правопису, який у ті часи не був ustalений (та й досі ця проблема не є остаточно вирішена). У той же час ми дещо поправили його, наближаючи до сучасних норм, наприклад, подаємо «галичаний», а не «галичанЕ», «Інший», а не «Інший», «західного», а не «західнього» тощо. Власне, сам Бачинський визнавав, що його правопис застарів уже в 40-х рр. ХХ ст., і тому спокійно ставився до редагування мови своїх статей у редакціях газет. Оскільки окремі слова в листах були написані нерозбірливо, такі місця в тексті ми позначили так: (...)*. Якщо ж якийсь фрагмент зазнав механічних ушкоджень чи був відрізаний, то поставили такий знак: [...].

Отже, наведене листування не тільки важливе як джерело до біографій о. Петра Білона й архієпископа Євгена Бачинського, але становища УАПЦ в еміграції в 20–30-х рр. ХХ ст.

* * *

№ 1

1921, жовтня 15. – Женева. – Лист Євгена Бачинського до редакції РНВ.

«Вельмишановні панове!

Дозвольте мені, як старому вигнанцю рідної землі, висловити вам кілька хоть і прикрих може, але цілком безсторонніх і щирих думок з приводу рецензії на «Релігійно-Науковий Вісник» – видання Братства Св[ятої] Покрови, уміщеної в ч. 67 Вашої, так симпатичної часописи.

Скажу вам одверто: за уся мою 18-літню журналістичну діяльність, як на Україні, так і за кордоном, я не знаю, чи маю нагоду читати іншу критику товариського видання більш несправедливу і, так мені видається, особисто-заздрісну. Я ніяк не можу зрозуміти, яка власне причина такого відно-

шення, а вона мусить бути безперечно... Може, я за своє емігрантське 13-літнє життя загубив чуття дійсності, може, справді задалеко відійшов у напрямі розуміння міри західного європейця, щоби відповісти: 1) Чому перше число одинокої проби видавання науково-релігійного православного журналу може викликати лише таке подразнення і незадоволення і ні рядка подяки чи одобрення бодай як, а все таки, видатному явищу в розвитку нашої національно-релігійної літератури на вигнанні? 2) Чому некорисна праця товаришів по гіркій недолі, мешканця задротової площі, може викликати саме невдоволення, майже гнів та впрост, як може здаватися, заздрість?

Я не можу входити в річеву аналізу критики О[лекса] К[остюченко], бо не маю потрібних даних, але, читаючи цей "Вісник", по правді не нахожу нічого особливого, порівнюючи з іншими виданнями за кордоном, щоби мати підставу спеціально обурюватися. Навпаки, поява молодого видання мене, як громадянина і патріота, дуже тішить. Далі я не можу збагнути, чому це число "можна розглядати (на думку О[лекси] К[остюченка]) як рекламу отцеві Білонові". Тоді ваша критика скорше вже заноситься на рекламу о. Мельника або видавництву "Української Автокефальної Церкви"! Само собою розуміється, що п. рецензент цього не мав на увазі, але таки з більшим правом можна, мені так видається, внести, ніж твердження про о. Білоня. Щодо змісту, так, дійсно дещо можна зауважити авторам, але це зовсім не забороняється, навіть корисно для письменників, лише під умовою робити це річево, спокійно і маючи метою доброзичливу публіцистичну. Принаймні скрізь так робиться! Відносно "мудрьоних" слів – маєте рацію, але, по-перше, без них таки не обійдеся, особливо в наукових сюжетах, мова наша ще не досить вироблена і термінологія не усталена, а по другому... прошу я вас порухувати, скільки таких самих або подібних "мудрьоних" чужих слів знаходиться в тому самому числі "Нового Життя", де надрукована й рецензія. Я нарахував 25 слів, без доброї половини котрих можна було сміливо обійтись. А до того "Вісник" має одну і не 4 сторінки, а 28, і це перша проба редакції, й ви самі знаєте краще за мене, в яких умовах це число народилося на світ! Ми здалеку тільки дивуємося й радіємо тим зусиллям правдиво надлюдським, з котрими наше козацтво працює по таборах, видає, організується, розвивається. Й ми не хочемо нічого знати за ваші "інтриги" й інші хатні порахунки, не виносьте те на люди, бо сміятимуться з вас таки!..

Хочете я скажу вам по щирости: соромно мені було читати отаку критику, віщує вона нам всім щось дуже лихе й сумне на майбутнє, повірте!

Євген Бачинський

Женева, 15 жовтня, 1921».

(Опубліковано: прот. Петро Білон. Спогади. Пітсбург, 1952. Ч. 1. С. 70–71).

№ 2

1925, грудня 15. – Лист о. П. Білона до Є. Бачинського.

«15 грудня 1925

Дорогий Євген Васильевич!

Я настільки почуваю себе винним перед Вами, що навіть соромно братись за перо. Але знаючи Ваше добре до мене відношення. Ви з листа моги зрозумієте, хоч я трохи і винний, та все ж на цей раз треба мені простити. Діло в тим, що на мій перший лист з дороги, далі з Америки, я одержав відповідь від Вас – щось через 6 місяців, як не більше. Ваш лист в Америці затримали і не відправляли мені щось на протязі трьох місяців, та Ви трохи спізнились з відповіддю. Одержав я якраз в період, коли біля мене було зле, коли становище моє було невпевне. Я все вичікував, а дні, місяці шли. Майже щодня я брався за перо, не раз дружина мене сварила, що я не відповідаю Вам, і все ж я відкладав. Нарешті я одержав від Вас листа від 22 листопада і нині спішу відповісти вам.

Сердечно прошу вибачити мені за мою провину. Мовчав я не тому, що ніби забув Вас, що Канада вплинула на мене зле, або якісь інші причини. Я хоч в Канаді і рік, але Канада мене не захопила і я все той же самий, якого пам'ятаєте з неволі. І все це відбувається на мені. Попав в осередок темноти, і мені тяжко, мене не розуміють, мене ганьбили, але я мушу терпіти, страждати. На то ми є священники... На початку в Канаді все йшло добре. Але в січні м[ісяці] ц. р. деякі керівники (?) захопили владу в свої руки, це їм не вдалось і пішла після цього колотнеча. Ці керівники розбили мені парафію, і я ось на протязі майже року стараюся залагодити цю справу і неможливо.

Мої парафіяни є буковинці, але з моїм приїздом перешли самі свідомі галичани (б[увші] уніяти) до моєї парафії. Було багато і симпатиків, які також перейшли. Галичани, які свідоміше від буковинців, приймали участь і в співах, і в церков[них] справах. Не сподобалось буковинцям це, і почалась агітація. Із-за які були це причини дрібні їхнього незадоволення. Наслідки цього прикрі, і буковинці деякі не ходять до церкви, та й галичани не хочуть ходити (але все ж їх більше ходить ніж тих), бо церква є буковинська.

Війна і революція дійшли й до Канади, і тут відбулося на всьому. Багато є серед наших атеїстів, маються і комуністи. Ми переживаємо страшне безробіття. На протязі п'яти років іде таке життя злиденне. Все це відбувається і в громадах, і у мене. Церква в руках громади. Громада невелика і бідна. Платню одержую малу, помешкання і опалення моє. А опал[ення] страшенно обходиться дорого, бо зима починається з жовтня по травень. Працюеш на опал[ення]. Життя дуже дороге. А тут і довгі і то великі довгі!... Вийхав я з неволі майже голий і босий. Уряд наш не міг мені дати ані допомоги, ані позички, бо сам очевидно бідував. Все ж дякуючи моему братові, який позичив в банку для мене гроші під великі проценти, я мав можливість вийхати до Америки. Приїхавши до Нью Йорку, мене зустрів голова Дух[овної] Кон[с]исторії] о. Каськів, редактор "Дніпра". Побачивши мене, в якому я виді – він навіть не привітав мене, та вже я трохи згодом вітаюся з ним. Відразу я відчув, що я тут чужий. І дійсно ми, наддніпрянці, серед галичан і буковинців чужі люде. Ми є москалі, а вони є українці! Тяжко нам працювати серед таких обставин. Хоч ми можливо і краще все викону-

емо і більше працюємо для народу і України, та все ж “він не наш, а чужий”. Отаке відношення і до владики. “Файний владика, та краще було б, якби мали свого з Галичини”. Звичайно, Галичина не може дати ніколи такого єпископа, як наш Іван Теодорович. Владика, як ідейна людина, талановита, здібна, цілком віддалась нашій справі і працює для народу та для України. Уніяцькі єпископи працюють лише для Риму, про Україну майже не згадують. Ще в Америці владика не відчуває тих неприємностей, які відчув він в ц. р. в Канаді. У нас церковна справа в руках інтелігенції, світських людей, які диктують від себе не тільки духовенству, але й владиці.

У вересні мі[сяці] ц. р. відбувся у нас соборчик. Був і я на ньому. Але враження від соборчику саме негативне. Всі доклади владики, його вноси, пропозиції, бажання – все це відкидалось і відкидалось в самій неприємній формі. Ви очевидно читали про “Свистуна” в газетах канадійських. Цей самий Свистун і є головним диктатором в нашій дієцезії. Що він хоче, то й робе, зовсім не рахується з єпископом. І головне, що і духовенство іде за ним. Треба сказати правду, що Свистун є в Канаді сила, що захоче, то й зроби, він це добре сам знає, тому то і в церковних справах він є єпископ, а не Іван Т[еодорович]. Тут людям не подобається, коли священник на зборах, або єпископ на соборчику, щось виносить або робить доклад. Вони мусять сидіти, мовчати, а то навіть і вдома бути. Так мені мої парафіяне сказали вже на третьому місяці. Отаке Свистун сказав владиці – краще мовчїть. Все ж владика користується успіхом, бо він є дуже симпатична і проста, не горда людина, а головне знаменитий бесідник. Його ми наз[иваємо] золотоустим. Він страшенно захоплює своїми промовама, а галичанам подавай лише “бесіди”, вони це люблять! Візитація владики проходить у нас дуже урочисто. Зустрічає на улиці владика процесія – староста вітає хлібом-сіллям, діти вітають, дають квіти – священник у церкві вітає. Далі владика вітає всіх, передає привітання від митрополита] Василія, та всіх українців, говоре про значення церкви. По Євангелії друга промова – довга і в кінці третя промова – подяка. Далі спільний обід або спільна вечеря. Вітає господар владика, далі вітають різні депутації від всіх організацій, Владика коротку подяку(?) і починається обід або вечеря. У часі вечері ідуть промови, після кожної промови співи, а в кінці встає владика – дає блискучу промову, під час якої співають “Вічну пам’ять” за всіх борців, що полягли в боях та “Ще не вмерла України”. У честь владики майже завжди улаштовують вистави або концерти.

Пишу я б. м. докладно про владика Вам як представнику нашої УАПЦеркви. Можливо, коли-небудь на прикладі (?) напишете до ВЦПР про діяльність нашого владики та про тяжку працю. Мені незручно писати про це. Владиці також не варто, а я нахожу, що Вам краще всього написати про це і зіслатися на мене.

Дуже приємно мені було дізнатися, що Ви призначені представником УПЦ. Про це мене повідомив проф. В. Біднов. Я тишусь, горжусь, що на Вас випала висока честь захищати інтереси нашої церкви в Європі. Молю Бога, аби Він дав Вам сили, здоровля для Вашої так корисної праці.

У листопаді м[ісяці] був на візитації у моїй парафії о. Владика. Ми говорили про Вас. В Канаді одержав від Вас листа, але обіцяв з Америки відповісти Вам і надіслати свою книжку про Унію.

Моя дружина і син приїхали ще в березні м[ісяці]. З приїздом їх життя, звичайно, поліпшилось і навіть парафіяльне життя поволеньки стало кращати. Всі ми здорові, слава Богу. Клімат, звичайно, нам не подобається, мріємо лише, як би поскорше виїхати на Україну. Гадаю, що Ваші пророцькі слова ще у 1921 р. повинні збутися. Незабаром 1924 рік і ми повинні бути там! Про це я не раз у неволі говорив в церкві – говорю і тут скрізь. Юрчик наш росте, дуже цікавий, але канадійське життя робить його пустим. Він приймає скрізь жваву участь зі мною во всіх галузях і в церковних (і в церкві і на требах) і на концертах і виставах.

Відносно видавництва не маю ніяких тепер коштів, бо не маю грошей, та й не скоро буду мати, бо довги заїдають. Подорож моя, дружини, сина, купівля деяких речей з одягу тощо, все це дійшло до довгу – 1000 доларів. Скликав я якось наших “бізнесменів” – цебто купців, пропонував купити друкарню та взятися за друк книжок, журналів. Вони пропонували внести по 25 долар. пая, але це замало, тому то я і відмовився від цього. Все ж я мріяв з Бідновим, що буду в Празі друкувати “РНВ”, та й це не можна ніяк здійснити. І Ви, і Біднов, і я настільки бідні, що не годні винести той великий тягар, що предстоїть з друком. Все ж нашу працю продовжують в Польщі. Там виходить тепер журнал духовний “На варті”. То що ми мріяли зробити у своєму “РНВ” (див. 7/8) “Вартовий”, то тепер вони й роблять. Я одержую цей маленький журнал, який звичайно симпатизує нашій УАПЦ.

Тут, в Канаді мені прийшлося взятися за іншу працю, за мистецьку. Улаштовую концерти та готую виставу. Таких концертів я дав з дорослими щось біля 8-ми, та дитячих – 7. Давав у Форт Вільямі на околицях. Ці концерти, праця марудна з робітниками, зробили успіх. Я маю тепер багато симпатиків серед католиків, і навіть большевики і ті ставляться не зле. Я ніяк не сподівався, що у мене знайдеться якийсь хист до диригування мішаним хором. Не дивлячись на те, що люди і без голосів і не знають нотів, все ж співали досить добре. Я навіть і акомпаную на піано солістам. Раніш дітей навчив різним січовим вправам і робили під спів пісень – дівчата з віночками, хлопці з палками, а тепер учу пісень з рухами і примовками. Такі пісні дають розраду і викликають сміх.

Громади мені за працю преподнесли презенти, одна дала повне убрання (а мені якраз бракувало), а друга грошима. Багато можна дечого зробити, якби була згода, якби ми мали свою хату при церкві. А то все приходится робити в Просвіті.

Мене уповноважили в Калішу це в одну (?) бути представником об’єднання тут, в Канаді та й в Америці. Але тяжка праця наша. Дія на дідніпріанців майже ніхто не дає. За цей рік я зібрав 100 доларів, які і надіслані до Калішу. Наші панотці земляки нічого не роблять для наших, хористи б. капели Кошиця також забули про своїх. Скрізь писав я, давав оголошення в газетах, говорив в церкві, плакав не раз, коли читав відмови, та все як горохом в стінку. Чужі люди. Зібрав і для докт[ора] пані Сушко кошти – щось теж біля 100 доларів. Всі думають, що тут так легко живеться, що долари рос-

тут на вербах і я завдяки цьому одержую також багато листів від різних країн, де натякають або позичити, або офірувати щось (?). Одержую книги для розпродажу, навіть образи олійними фарбами, листівки та ін. І я сам іноді хватаюся за голову, що його робити? Багато є бажаючих виїхати до Канади, багато хочуть висвятитися у священники, та вони всі не уявляють, що їх тут жде! Взагалі тепер скрізь біда. Щоб одержати свою платню, я улаштовую концерти, дохід весь іде мені в платню, улаштовую вечори, балі з танцями, базари, пікніки тощо. І ось з цього власне і живемо. Людина, яка не здібна до цього – бідує (?).

Я навязав листування з Києвом. Одержав деякі книжки, утрєню, требник, молитовник, ноти, календар та ін. Було багато клопоту, та все ж сестра купила у ВПЦР і надіслала. Там в Києві продала мої забуті (?) речі і за це надіслала маленький пакунок книжок. Секретар ВПЦР Порфи́рій Гордовський, мій приятель, служив в Укр[аїнській] Армії – в 1922 р. виїхав з Тарнова і тепер там (?) працює. Одержую з Києва “Пролетарську правду” – комуніст[ичну] газету. Жах охоплює, як читаєш цю газету. Вичитав м. и., що на XI Окружній партійній конференції староста центр[ального] Укр[аїнського] ком[уністичного] ком[ітету] Петровський сказав, що інтелігенція розбіглась по Україні через Укр[аїнську] Ав[токефальну] Церкву, на чолі цього нібито релігійного, а по справедливому білого (?) політичного руху стоїть був[ший] с[оціал] д[емократ], відомий професор, член Цент[ральної] Ради Чехівський. Проти ідеології цієї інтелігенції ми будемо рішучо боротися і рештки її ідеології безумовно з успіхом перееможемо (...)*. Виходить, що розколу нема, про який писала “Правда” Московії, а є сила, яку і хочуть роздавити товариші (?).

Запитайте Київ, чи дійсно (?) там є розкол в нашій Церкві. Одержую “Тризуб”. Дуже приємно, що нарешті наші спромоглися випускати журнал. Але ж і деруть з нас. В Канаді одного доляра на місяць!! Щось (?) страшного. При нагоді напишіть їм, хай зменшать на половину. Мені не зручно писати про це. Чи правда, що помер Чижевський? Помер і О. Саліковський. Тяжка втрата для нас. Тішусь, що біля Вас добре. Маєте працю, хоч вона тяжка і неприємна, що (...)* робите, та все ж (...)*

Приємно мені було дізнатись, що Ви випускаєте “Благовістника”. Статтю Вам надішле наш голова Дух[овної] Конс[исторії] о. Савчук, якому я написав про це. Посилаю Вам на допис (?) і “Пр[авославного] Вістника”. Я гадаю, що Ви незабаром одержите (...)*

А де ж Ваш синок Василь? Прийміть від мене і моєї дружини саме найщиріші привітання. Цілую Вас, Вашу (...)*

Вітаємо вас і Вашу дружину і сина з Різдвяними святами та Новим Роком! Пишіть про себе і про все. П[етро] Б[ілон].

(Автограф. Листа написано на бланку «Представник об'єднання українських емігрантських організацій в м. Калішу, Польща. Священик Петро Білон. P.O. Box 183, Fort William, ONT». Рукою Є. Бачинського олівцем позначено: «Rèp[ondu] à Genève 4/I/[19]26 Batch[inski]», а також: «Відповів 5/IV/[19]26 Batch[inski]»).

№ 3

1926, квітня 5. – Лист Є. Бачинського до о. П. Білона.

«5 квітня 1926

223

В[ельми] Ш[ановний] п[ан] о[тець] Петро Білон, свящ[енник] в Форт Вільям (Канада)

Дорогий о. Петро!

Не поставте мені у зле, що відповідатиму на Ваш лист з 15 грудня м[инулого] р[оку] аж тепер: щоденна праця і діяльність для нашої Церкви перешкождали мені відписати раніш. Ви не повірите, але на тижню я не маю жадної можливості сісти писати, а прийде неділя – така сила біжучої переписки треба полагодити, що листування з приятелями або родичами все відкладаєш на пізніше. Так час лине! Я завше про Вас згадую і думкою із Вами там в далекій Канаді, де приходиться і Вам пити гірку чашу... Впрочім хіба я Вам не пророкував, що так воно буде, коли виїдете до Нового Світу? Там у Вас цілком інше життя, інші інтереси і заботи. Разом працювати та розвивати наші спільні пляни все нелегко. Може, і на добре, що виїхали до наших переселенців, спомагаєте їм і будете свою рідну церкву на чужині. Але я певен, що часто, може, і жалуете за старим: працю і духовну, і видавничу. Ну та що вже казати за минуле якби, та що би було коли б! Треба бути вдячним за все Господу Богу. Він краще знає, що нам посилає. У всяком разі не залишаймо спільного контакту і будемо листуватися як можна частіше.

Свого часу послав Вам пару примірників свого “Благовістника”, як він Вам сподобався? Написали б за нього рецензію хоч до свого місцевого органу “Православного вістника”, а також надіслали б для майбутнього числа, яке я зараз готую статтю про розвиток і фактичний стан нашої Церкви в Канаді. Ви ж наш кореспондент на Канаду. Писали, що о. Савчук надішле статтю, але досі нічого від нього не одержав. Дякую за Ваші цінні інформації про життя нашої Церкви в Канаді та взагалі за правдиве освітлення гатешнього становища. Я не раз перечитував Ваш лист і бачу, що ми тут в Європі занадто далеко стоїмо від американських справ і поглядів, перецінюємо силу і головну ідеалізуємо стан положення. Пишіть мені частіше і інформуйте про все. Я в дову не залишуся.

З петлюрівцями я порвав, бо це за винятком кількох одиниць, самі інтригани і дбають про свою власну політику та всіх, хто інакше думає, нищать і плюгавлять. Раніш вони писали мені хвалебні гимни, що це власне мені припала честь бути представником Церкви за кордоном, бо гадали, що буду по їх дудці танцювати, а тепер беруть мене на баса і тим самим “Тризубі”, де не осмілилися помістити мою дуже помірковану статтю проти автокефалії Православної церкви, оголошену польським урядом. Не схотіли, бо у них (як Петлюри, Левицького і ін.) рильце в пушку, як то кажуть, і праця їх не що інше як польських наймитів. Треба нам тільки для переконання прочитати той ганебний договір, який вони заключили з поляками і який вірно досі додержують! Я маю в копії. Тепер

вони одержали від ляхків субсидію порядну і видають свій орган, де їм вільно лише чорнити все, що робиться на радянській Україні, а поза тим за все треба питати дозволу в Варшаві! Нікчемні люде, загалом далеко їм до державних мужей! Особисто я добре їх пізнав і переконався, що найвідповідніше їх місце це в редакції якого будь видання, а не державними справами займатися. Маю до того докази з власного досвіду. Залишаючи абісінську і консулярську справу в Берні, розкажу Вам хіба тільки про діло з призначенням священника о. Гречишкіна на парахвію у Франції.

Петлюрівська Ген[еральна] Рада громад у Франції на чолі франк-масоном Шумицьким, трохи низшої степені ніж сам Петлюра, завзялися за мою поміччю і Центр[ального] Ком[ітету] у Варшаві придбати свого чоловічка на роль настоятеля парахвії. На щастя, я не зміг їм нічим допомогти і своєї санкції не дав, бо їх інтриги попередила громадська ініціатива на чолі з п. Василів та п. Костюченко і ин. нашими співробітниками по “Р[елігійно] Н[ауковому] В[існику]”. Отже, в той час як вони робили підшукування свого пан-отця, один з їх банди старався направити діло так, щоби священником став прихильник Унії, то з метою майбутнього переведення всієї парахвії до Риму. Є такий в Парижі Релігійний Комітет на чолі з паном Клименком, цивільним єзуїтою. Але цей останній є лише зброя в руках інших вищих за нього діячів. Це я знав і попереджав п. Прокоповича, але даремно. Одним словом, Петлюра і його присні грали на два як не на три фронти і, уявіть собі, лише Божеьким Провидінням нічого з того не вийшло, здається, бо справа ще не розсліжена остаточно. Добилися вони лише того, що я примушений був спростувати їх махінації в большевицьким органі “Парижский вестник” цілком річево, з чого вони зробили з мене трохи не комуніста! Потім на тім самим ґрунті трохи не посварили мене з проф. Шелухіним, з Праги, який повів занадто рішучо, безоглядно лінію. Натомість я вичекав час і коли діло все вяснилось погодився на кандидата. Поміг мені тут п. Василів (до речі, він все покликався на Вас і я прошу подати мені його характеристику, зветься він Петро, бувш[ий] сотник з 6-ої дивізії), який пояснив мені, як сталося несподіване для мене і проф. Шелухіна, а рівно ж для Петлюри і Ко покликання і приїзд з Прикарпатчини о. Гречишкіна. Все зробив його гурток в Омінкурі у Франції за поміччю О. Костюченка з Праги. (Нашого співробітника) з “РНВ”). На жаль, вони дали помилку і не направили о. Гречишкіна переїздом в Празі до проф. Шелухіна і не вийшли зразу в порозуміння зі мною. Тому я, не знаючи цього, примушений був дезавуувати о. Гречишкіна. Але коли довідався про те, як справа була і вважаючи волю громадян, погодився на його призначення, і тепер діло полагоджено. Отець Гречишкін] молода ще людина, але певна, хоч і трохи не знаюча на початку на яку ступити: так він мав зв'язки з уніятами і слухав лекції в католицькій школі, що і дало привід проф. Шелухіну віднести до нього з підозрінням. Натурально цього б не було, коли б вони побачилися б і порозумілися б. У всякім разі пляни петлюрівців не вдалися. Вчора в ОДЕН-ЛЕ-ТИШ відбувся вже з'їзд представників 7 парахвіяльних рад у Франції, а архієп[ископ] Теодорович прийняв парахвію під свою санкцію і прийняв о. Гречишкіна] до нашої Автокефальної Церкви. Отже, формальності сповнені. Я сам порадив поки що триматися Владики і не ангажуватися з Києвом, щоби не давати поводу обвинувачувати в стосунках з большевиками. Очевидно, це лише до часу, бо це все одна Церква і без митрополита не обійтись... Написав я про цілий перебіг справи і до архієп[ископа] Іоана, та ще не маю відповіді. На цей з'їзд не міг поїхати, бо тяжко одержати візу було, а потім подорож коштує гріш.

Тепер бачите, що скрізь де наші люде, завше без інтриг не обійдешся! Щось як у Вас там з п. Свистуном... Ще занадто молода ми нація і головню не в міру амбітна, особливо коли долею хочуть рішати такі нікчемні амбітники, як С.В. П[етлю]ра і Ко. Тим часом справа з французькою парахвією на мазі і коли на правду о. Гречишкін] покаже себе здібною і щирою людиною, не політиканом, а чесним громадянином, все буде гаразд. Натурально я не вважаю на всякі зачепки нікчемні, як те було в “Тризубі” з приводу моєї підписи і т. ін. Це вже злість, що справу програли і що не змогли піймати мене та вестти на своїм поводі. В Чехословаччині також не все гаразд. Інтриги і плітки та бажання утопити ворога, що інакше мислить, хоч в ложці води! Через те діло в парахвії в Празі і Подєбрадах хромає. І мушу сказати одверто, що не досить порядну роль там грає проф. Біднов, мій земляк! До речі, напишіть мені, що він гадає про парахвію і о. Мельника? На жаль, нашої Церкви уповноважений там проф. Шелухін занадто щира і гаряча людина, яка не переносе політиканства і звертає на дрібниці забагато уваги... Цим люде користаються і товчуть його працю і добре ймення.

Але Вам, певно, вже не так цікаво наші усі оці справи і сварки. Так само як мені болоче стає іноді на душі, що навіть в таким святім ділі як церковнім люде вносять свої особисті порахунки і амбіції. А тим часом ворог не чекає, користається нашою слабкістю і ми в дійсности на еміграції як сироти...

З митрополитом я листуюся і ось недавно одержав цікавий документ – протест проти польської автокефалії Православної Церкви, але багацько наших листів конфіскується і навіть я не знаю, чи в Києві одержали нашого “Благовістника”. Тому будьте добрі, надішліть ще Ви від себе. Може сконфіскували, як мої документи в справі ТОМОСА Царгородського патріарха. Чи звертався до Вас хто в справі покупки прим. “Б[лаговістника]”? Може Вам треба ще надіслати кілька примірників?

У неділю буду писати статтю для “П[равославно] В[істника]”, журнальчик мені подобається. Чи не могли б Ви надіслати мені фотографії канадійських священників і інші цікаві? Я хотів би дати їх в своєму “Благовістнику”. Подайте мені спис нашої Церкви панотців, де вони мешкають, їх характеристику і скільки парахвії маєте та громад церковних в яких місцевостях? Як і де маються церкви? Скільки зараз священників є? Скільки числиться взагалі вірних у всіх парахвіях на Канаду? Здається, автокеф[альних] лише 14 священників, а греко-католиків 46. Чи це так?

Як же Вам тепер живеться? Як синок Юрко? Як пані добродійко? Дякую за пам'ять. Жінка моя уклоняється і просе не забувати. Син мій Василько вчиться в гімназії у Франції, вже великий хлопець 14 років, більший за батька ростом, а неслухняний: чистий тип сучасних дітей!.. Цо то з нього

буде пізніше? Так здібний, вчиться досить добре і здоровий. Інших дітей Бог мені не дає, а у Вас там як з паніматкою? Га, може готується новий канадієць!

Тепер закінчую вже листа, бо зморився цюкати: пишу безперестанку ціліснікий день. Ще мушу написати спомини-статтю до “Дніпра” про П[авла] Ів[ановича] Чижевського, якому надходить через тиждень річниця смерті. Є ще інші листи, мушу на ці свята все полагодити, бо завтра вже починаю поновно працю, а вона у мене тяжка. Надіюся до Великодня ще писати Вам і головно одержати відповідь, але у всяким разі бажаю сили перенести труди великопостні і стрінити щасливо Великдень. Ми з жінкою говіємо аж на останньому тижню. Із тим і будьте здорові! Не забувайте і пити! Щиро стискаю руку, завше відданий Вам».

(Машинописна копія).

№ 4

1926, травня 24. – Форт Вільям, Канада. – Лист о. П. Білона до С. Бачинського.

«Ч. 13 Pacific ave, Fort William, ONT. 24 травня 1926.

Дорогий Євген Васильович!

Довгенько я чекав від Вас листа, та нарешті дочекався. Ваші листи, як завжди щирі, цікаві, дають настрої. Особливо пригадую Ваші листи, коли я перебував у неволі, я чекав на них з такою нетерпелівістю, як ото бувало чекав на листи од нареченої! Від’їзд мій до Канади якось нарушив наше листування. І це зле. Але в цьому винен я. І ось я виправляю свої хиби і відповідаю порівнюючи хутко.

Ви жалуете, що я не во Франції. Тяжко сказати де краще, там де нас нема – там краще! І во Франції зле. Мені пише п. Васильів, що тяжко буде сколектувати платню священникові. Та й взагалі там інтриги страшні. Я радив Васильіву улаштувати різні вечора, концерти, лотереї, вистави на користь церк[овних] громад. Я так у себе роблю, але я тут майже сам собі заробляю. Маю дітей, учу їх і ставлю концерти. Хотів було розвернути працю на більшу скалю, хотів збільшити громаду, купити хату, де я мріяв ставити у себе концерти, а не в “Просвіті”, де приходиться платити за сало, та де не маю всього сказати, бо там більшість католиків. І що ж вийшли великі непорозуміння! Деякі прав[ославні] просвітяне (б. уніяти, але хіба з уніята буде порядний православний?!) запротестували і я майже припинив свою працю. Кинув диригувати мішаним хором і ось починаю на кольонії з дітьми виїзжати. Тяжка праця, незвичайно тяжка. Я душу, тіло вкладав в працю. Поставив 11 концертів в Просвітах за цей час. Навчити робітників співати – самі знаєте як тяжко. Поставив від нашої громади 11 дитячих концертів та 4 концерти в дитячих школах. Праця велика і не по моїх силах. І що ж, віддячили мені за це! Ні, – навіть вороже поставились деякі наші самолюби-галіціяни. Я в неволі не доходив ніколи до такої розпуки, як тут. Там проти мене виступало духовенство на чолі з митроф[орним] прот[оієреєм] Пашчевським. Чого тільки вони не вигадували, як вони скрив мене ганьбили, писали доноси проф. Огієнкові, і хоч Огієнко був з ними, але все ж я не боявся, бо суспільство за деяким винятком було на моїй стороні. Не подобалось їм, що я друкував реліг[ійні] книжки, “РНВ”, “До світла” і не давав їм на цензуру, не подобалось, що я відправляв службу Богу по перекладу ВЦПГ(?) і визнавав і навіть вимагав визнати митр. нашого Василя. Пам’ятаєте Вашу першу відозву відносно голови на В[еликій] Україні, де Ви надіслали відозву митрополита і ми написали “Нашого митроп[олита]”? Боже мій! Що я пережив за це слово: “нашого”! Полков[ник] Цівчинський, – п’яничка (м. і. він був товар[ишем] предсід[ателя] в ВЦПР в 1918 р.) сказав мені, що якби я (...) не був священником, то він мене за це слово вбив би!! І все ж таки повторюю, не страшні мені були о. Пашчевські, я робив своє діло. А тут, в цій холодній Канаді ходжу як підбитий птах. Але все ж я вдячний Господу Богу за Його милости. Я вірю, що за Його поміччю ми тут щось та зробимо. На Франції, або на Чехах я не міг би того зробити, що я тут зробив. За цей час я надіслав до Калішу для інвалідів 100 долар. Другу Христині Сушко 100 долар. на лікування студенткам, до Праги 25 дол. і сухотникам 15 дол. Тепер збираю студентам до Праги. Але що я маю за цю збірку! Які пішли інтриги! Тут у Ф[орт] В[ільямсі] я вже не годен збирати на якусь ціль, агітацію зробив один учитель, хрунт, збольшевичений і я вже припинив тут цю роботу. Віднісся на кольонії. Надії мало. Симпатії до нас занадто мало, вони звичайно симпатизують своїм.

Припинив на деякий час писати листи. Дізнався про трагічну смерть нашого б[увшого] Гол[овного] Отамана С.В. Петлюри і настільки я перехвилювався, що не годен був взятися за перо. Жалко, страшна втрата. Ми так бідні національно, так мало маємо людей, таких героїв, що смерть С.В. П[етлюри] є пряма катастрофа. Нещастя його головне, – він мав нечесних співробітників, яким і довірив забагато. Ви очевидно не поділяєте моєї думки, та це нічого.

Все ж тут в зимній Канаді українці з великим жалем зустріли цю страшну звістку. В Просвітах, в нашій громаді вивісили укр[аїнські] прапори в знак жалоби. В минулу неділю я в церкві під час науки говорив про небіжчика, а 6 червня улаштував панахиду. Ми недооцінюємо Петлюру, а колись історія скаже правду, відкриє нам очі. Комуністи на своїх з’їздах говорять, що УАПЦ то є «Петлюрівська», що 75% священників, то б[увші] старшини укр[аїнської] армії. І всеукраїн[ський] староста Петровський про це говорив. І це правда. Митроп[олит] Липківський, Чеховський та ін. – всі вони однодумці Петлюри. Большевики вбили його, бо боялись, що П[етлюра] зробить повстання і знищать їх. Можливо, що П[етлюра] і уряд заключили ганебний договір з поляками, а чи не робив і Богдан Хмельницький умов з москалями?

Мені дивно з В. Прокоповича. Така ніби порядна, релігійна людина, але змінився во Франції. Його статті, критика, похід проти Вас[иля] Шелухіна і о. Т., дійсно мені противні. Але не думаю, що це вплив С[имона] П[етлюри].

Все ж дуже добре, що справу з о. Гр[ечинським] полагодили. А то вони страшенно хвилювались. Я одержував на початку листи, просили моєї помочи. І що ж я, бідний сарака, міг тут в Канаді

зробити? Просив владику аби взяв під свою опіку парафію і надіслав вашу адресу. П.В. Василів є дійсно той Василів, з котрим я в неволі працював. Надзвичайно славна, щира, порядна і релігійна людина. Читав в “Дніпрі” про з’їзд членів церк[овних] громад. Справа в Подєбрадах з священиком ще гірше стріть. Тут запросив о. Мельника, О[лекса] Костюченко, який симпатизував о. М[ельни]к[ові]. Я свого часу попереджав О. К[остючен]ка, аби він не робив цієї помилки, бо о. М[ельни]ка добре я розкусив в неволі на протязі 3-х місяців, але він добре себе показав і в Подєбрадах за ці часи.

Вчора я одержав листа від О. Костюченка, який пише, “Що нарешті о. Мельника парафія виставила, занадто багато в ньому московського церковного духу, занадто він невихований, а просто кажучи хамуватий, а до того були й художества*, а крім того уперто стоїть за злуку з Римом, цебто за унію. Зневажає нашого митр[ополита] Василя і ВПЦР”.

“Файний! був священик!!”. Він м. і. просився до Америки і Канади, писав і до мене листа, аби я йому негайно відправив гроші на шифкарту!

Я їм порадив взяти до себе о. Горохівського, який є місіонером в Карпатах. Він проситься до Канади, але (?) звичайно краще до Подєбрад. Якби я не мав довгу, та мав трохи грошей, я б негайно поїхав би до Подєбрад на парафію. Я про це й відповів о. Горохівському, пишу аби просив Шелухіна. Пишуть мені з Чехії – хотіли б мене бачити та... Мене здивувало, що ніби проф. В. Біднов якусь веде непорядну роль! В чим справа? Поінформуйте. Я не чув. Якщо в справі о. М[ельника], то діло бачте як стоїть. Думав я, що на чехах спокій, повне об’єднання, але й там сварки, інтриги. М. Шаповал, як пишуть, робить колотнечу.

Отака колотнеча й тут в Канаді серед простого народу. Велике мати треба терпіння тому чоловікові, який повинен вносити нові ідеї, він мусить бути готовий на все, він мусить пройти великий тернистий шлях.

В неволі я краще себе почував звичайно в моральному відношенню. В матеріальному же відношенню я хоч там і бідував, але не мав довгів, хіба що по виданню книжок і журналів.(...)*

*“п’янував і робив якесь скандали”».

(Лист без кінця. Листа написано на бланку: «Представник об’єднання українських емігрантських організацій в. м. Калішу, Польща. Священик Петро Білон». Вгорі рукою Є. Бачинського олівцем вказано дату відповіді: «Rèpondu à Genève [...] 18 juin 1926 Batch[inski]». Також тут зберігається фотопортрет о. П. Білона з підписом на звороті: «Дорогому Євгену Васильовичу Бачинському на пам’ятку про спільну працю нашу в 1921–1924 рр. Свящ. Петро Білон. Fort William. Canada 2.V. [19]26»).

№ 5

1934, січня 14. – Джонсон Сіті. – Лист о. П. Білона до Є. Бачинського.

«Box 127

14 січня 1934 Джонсон Сіті Н[ю] Й[орк]

Дорогий Євгене Васильовичу!

Сердечно даруйте мені за мою довгу мовчанку. Я не раз докоряв собі, не раз і ганьбив себе за те, що не відписую Вам, я не тримаю з Вами зв’язків. Отак, залишив бідну Канаду, та приїхав до багаті Америки, але якраз попав сюди в часи страшної депресії, а тут розчарування на кожному кроці. То владику наш своїм поводженням і ін. завдає нам стільки клопоту, стільки неприємностей, що годі передати, а до того деякі наші провідники недостойні бути в рядах нашого духовництва. І я болію душею, страждаю і нічого не можу помочи. Обібрали мене до уряду Д[уховної] К[онсисторії] і я, як наддніпрянець, не можу вплинути на отців настоятелів і примушений був зрезиґнувати з обов’язків заступаючого голови.

І будучий склад Д[уховної] К[онсисторії] не в силі допомогти нашій Церкві, бо треба правду сказати, що ми не вперед ідемо, а в долину. Жуківці нанесли великої шкоди, кричали було про злуку, а тепер не хотять і слухати про якусь єднання. Ось бачите, як не хотілось мені длитись з Вами нашими сумними новинами. А Ви, як уповноважений від Церкви в Європі, напевно цікавились, що доброго є в нашій Церкві?

Ще в Канаді церковне життя дуже красно розвивається, в Америці підупадає. Не раз я жалую, що лишив Канаду. Мене просять туди знову. Одна з найкращих парафій звернулась до мене прийти до них. Але як подумаєш про ту страшну довгу зиму, про ті морози, то лякаєшся. Та й дружина нізащо не хоче Канади. Яюсь будемо бідувати тут. В Америці колись було добре, та не тепер. Люди здеморалізовані, до нашої Церкви перейшли переважно бунтарі. Ось і в нас вони бунтують і роблять анархію. Деякі провідники несуть тяжкий хрест. Часта зміна парафій наносить велику шкоду як громаді, так і священикові. В Америці оце я вперше в цій громаді душею відпочив. Ось десять місяців минуло, як я в Джонсон Сіті і все яюсь, дякуючи Богові, іде все спокійно. Нема тертя. Але чи надовго? Ось в слідууючу неділю будуть річні збори парафії, буде зміна урядників. Виберуть добрих громадян, і буде добре, виберуть злих – буде зле і громаді і мені. Отак воно скрізь. Щастя наше те, що в Джонсон Сіті всі роблять. Це, можливо, єдина околиця на цілу Америку, де всі наші українці мають роботу. На попередніх парафіях була біда. В Мон(...)* напр. – 4 м-ця даремно працював, а у Честер давали таку платню, аби зміг яюсь бідувати. А тут із помсти до попереднього священика на початку дали малу платню. В літі трохи добавили. Є деякі парафії, де священики страшно бідують роками, деяким мусимо допомагати. Владика дуже бідує. Він має яких \$30–40 платні на місяць! Платню одержує від нас, священиків. Ми щомісяця вносимо йому по \$5, а дехто менше.

В минулім році я почав було сплачувати довги, та дружина моя, яка деякий час хорувала та крипилась, примушена була піти на операцію. Операція була дуже серйозна, бо доктори вирізали жовч, вирізали каміння (а їх було вельми зело), та до того вирізали і сліпу кишку.

Сильний організм, гарні хірурги, чудовий догляд в шпиталі, а головно надія на Бога – спасло дружину. Майже 3 місяця дружина лежала. Деякий час чулась добре, а потім погіршилось, тепер трохи поліпшилось здоров'я. Та від таких операцій, я думаю, інвалідом залишиться.

Доктори з нас взяли порівнюючи небагато, та все ж шпиталь, лікування – знову вивело з бюджету. А тут на Україні мої брати й сестри недоїдають. Час від часу допомагаю їм.

Наш старенький митр[ополит] Василій дуже бідував, майже голодував. Та ось дізнались про нього і тепер ми йому допомагаємо, кожного місяця надсилаємо йому потроху. Наша мучениця Церква в катакомбах переживає страшні тиски. Чи довго наш нарід буде отак мучитись? Може в цій війні, що ось вибухне, відродиться Україна?

Оце одержав листа, пишуть, що єп[ископ] Жук тяжко хорий і нема надії на виздоровлення. Там знову шукають кандидата на єпископа, а його не так легко знайти. Якби наш єп[ископ] І[ван] Т[еодорович] був переосвячений грецьким патріархом, то тоді б визнали його жувіці. А може й тоді не визнали б? Бо там тепер течія галицька. Маги лише свого галицького єпископа. Канада проти переосвячення і я проти, але все наше духівництво домагається переосвячення. Владика і сам хоче, і відмовляється.

Оце одержав від Вас "Ecclesita". Хоч я не розумію, що там написано, та все ж я щиро вдячний Вам за надсилку. В них я відчуваю, що Ви й до цього часу, не дивлячись на різні перешкоди, особливо матеріальні, Ви є "Благівістником" нашої Мучениці Церкви.

Дай Боже Вам сили і здоров'я в Вашій праці для добра нашої УАПЦеркви. Працюйте і надалі. Прикладаю доляра на "Ecclesita". Даруйте, що так мало. Може трохи згодом більше надішло. Одержав від Вас і привітання. Сердечно дякую. Всі ми вітаємо Вас і Вш. п. добродійку з Новим Роком і бажаємо всім Вам усього доброго.

Пишіть, не беріть з мене прикладу, а відповідайте негайно. Пишіть про всякі новини, що знаєте з України.

Бувайте здорові та Богові милі!

Ваш П. Білон».

(Автограф. Оригінал. Тут же зберігаються фото за 1933 р. з підписом: «Частина моєї парафії під час Місії арх. Івана Теодоровича у Джексон Сіті НІЙ в 1933 р. Посередині сидить арх. Іван і я». Також сімейне фото з підписом: «П. Білон з родиною 14 січня 1934. Gohnson Sity NY» і портрет «Дорогому Є.В. Бачинському о. П. Білон 14 січня 1934 р.»).

№ 6

1934, березня 26. – Женева. – Лист Є. Бачинського до о. П. Білона.

«Женева, 26 березня 1934.

Дорогий о. Петро!

Так давно не писав Вам, що не знаю з чого починати. Наперед усього дякую сердечно за незабудь, за Ваш щирий лист і за лепту Вашу на Еклезію. Це все мене дуже зворушило, і я надзвичайно був урадований, коли одержав від Вас вісточку. Спасибі, мій далекий друже, за все! Втішений я був і за фотографії, але там Ви якийсь чужий "причер": – у моїм серці Ви зовсім інший і молодший і більш милий... Дивно як чужа земля накладає свій одпечаток! А от я досі не можу Вам вислати своєї з дружиною доброї фотографії. Чи лінощі піти до фотографа, чи брак грошей, а все лише "зберемося"! Вже і син надокучає (він закінчує свою матуру в Жевницях к[оло] Праги) і певно таки мусимо піти. Тоді Вам в першу чергу вишлю. Але й я постарів, вже незабаром стану цілком сивий (це після того як я мав наріз на голові, волосся швидко посивіло!) та й наші студенти до мене скоро як до діда будуть звертатися! Хоч духом я ніскільки не постарів і маю той самий бадьорий оптимізм, який Ви у мене знали за часи редагування "Р[елігійно] Н[аукового] В[існика]", хіба що більш реалістичний, так мовити мудріший.

В своїй листі подаєте мені силу цікавих відомостей громадських, але дуже сумно було мені читати про стан здоров'я Вашої дружини. Це вже прийдеться нести хрест! Але може воно не так страшно, як Вам здається. Діти Ваші вже великі стали. Оце як і моему Василькові вже 20 років минає! Молоді ростуть, а ми старі, старіємо!.. Закон. До змісту Вашого листа ще повернуся, а поки що напишу Вам пару слів, як ми живемо та наші жєневські новини. Це певно Вас більше цікавить. Отже, дяка Милосердному Богові, ми з дружиною поволі посуваємося до заможности, а все завдяки мозольній праці, витривалости та ошадности. Я далі служу в телеграфічній агенції і хоч мало, а все таки постійно заробляю, жінка, як Ви знаєте, має свій Інститут Краси – "боті парлор", як, здається, кажуть у Вас в Америці, і заробляє більше. Маємо велике мешкання в осередку міста, свою обстановку і головно свій маленький хутір в околиці Жєневи. Про це, здається, я Вам ще не писав, бо лише рік минув, як купили ми цей ґрунт: всього 1650 кв. метрів, але вибудували там маленьку хатчину з льохом, насадили дерева, кущів, розвів я великий город, а жінка силу цвітів і от так тішимося! Але все буквально ми самі робимо і город нас годує, бо маємо запаси майже на цілу зиму. Цім літом ставлю пару вуликів і думаю розвести пасіку. Це все коштує великі гроші у людей, а у нас зовсім скромно, бо, як казав, я сам все роблю в години вільні (улітку там і мешкаю), навіть огорожу поставив самий. Хто бачив попередній пустир і теперішній хутірець впрост не йме віри, такий гарненький. Маємо своє джерело води під старою грушкою. Ось посилаю Вам маленьку фотографію,* де ми на плантаторських або краще фермерських ролях! Тут я тільки і почуваю себе нормально здоровою людиною та щасливий з природою і Богом Творцем! Взагалі я проповідую тепер всім опрощення і повернення до праці над землею. Життя наше занадто мерзенне і громада уряджена напрочуд погано, ніби нарочито, щоби людині страждати, а не насолоджуватися життям!... Хотів би я, щоби Ви, дорогий мій, побачили мене фермером та погостювали у нас! Тут з природою і відпочиваю душею та трохи забуваю про все лихо, що діється на Україні, в цім жидівськім антихристовім царстві

божевільних людей!.. Одначе я не занедбую трохи і громадської діяльності. Видаю потроху ЕКЛЕЗІЮ, головую в нашій жєневськїм товариствї та співробітничаю в місцевїй пресї, де поміщують вряди годи мої статті на фр[анцузькїй] мовї про Україну. От так на Великдень я написав велику статтю про те, як тепер “святкують” на Україні! Шкода, що Ви не зможете прочитати, але я все-таки пришло, може о. архієпископ схоче перекласти для “Дніпра”? Впрочїм для українського читача там мало нового. До речї, хто тепер редагує “Дніпро”? Чом до мене не звернулися за співробітництвом постійним. А то виходе, що при о. Гундяковї я писав, а тепер перестав. Натурально я не прохатиму гонорару, хїба що прислали б менї молитовник (його я досї не маю!), та й мушу все ж віддячити за надсилання часописи ще й допомогти рїднїй пресї. Вряди годи я все ж таки найшов би час, щоб скомпонувати щось, але при умовї, щоби містили не так, як колись з дописо про Лігу Націй і іншї, котрї перекрутили і зовсім дещо не вмістили. Для себе в обмін на “Еклезїю” я одержую к. 200 рїжних видань і мїг би з того давати цікавого матерїяла, тїльки бїльш серйознїшого, нїж тепер, а то “Дніпро” інтелїгентовї нїяково часто і читати: якась теребень. Я розумїю, що круг читачів такий, але все таки треба рївень підносити, а не йти по течїї. Про це все я хочу на днях писати архїєп[ископу], котрому давно вже не писав.

Оце узимку якось заходився я та й привів бодай в побїжний порядок свїй архїв. Можете повірити, скїльки назбиралося у мене всякого добра за 25 лїт життя за кордоном! Окрїм окремих досє про рїжнї питання, я відокремив щось к[оло] п'ять соток кувертів окремих діячів, з котрими менї пришлося мати діло. Матерїял багатий, хто його буде колись використовувати?! До Праги в музей висилати ще не хочу: може потрібний буде та й в дїйсности час від часу треба по рїжним справочкам до нього заглядати, а потїм я щось не дуже довіряю празькому архїву, не керївником, крий Боже, нї, а мїсце, бо якби вїйна почалася, там в першу чергу буде все розграбовано. Нї, все таки в Швейцарїї певнїше. Дивує мене, що анї в Канадї, анї в Зл[учених] Державах досї наше громадянство не подбало про свою національну книгозбїрню, а також про архїв. Впрочїм здається останнім часом щось читав, нїби збираються відкрити. А кудюю Ви подїли архїв і матерїали “Релїгїно-Наукового Вісника”? Чи вони із Вами? Чи залишилися в Калїшї? Шкода як пропали чи пропадуть. Добре було б, якби владика спробував би закласти таку інституцію при дієцезїї, бодай церковно-громадську? Гадаю, що багацько можна було б назбирати цікавого матерїялу, котрий з часом пропадає і губиться для історїї назавше...

Що ж у Вас там тепер дїється у “жуківцїв” пїсля смерти о. Жука? Все ще шукають єпископа? Та роблять інтриги один проти другого. Певно, і о. Гундяк кандидатуге? Дїйсно шкода і велика, що не можна поєднати двї рїднї сестри-церкви, але з галичанами це не так легко. Тут, на мою думку, “переосвячення” єпископа нї при чїм і я не завидую владицї Теодоровичевї! Це правдива індївїдуальнїсть оригїнальна і сильна, хай все терпить і береже себе, на нього колись буде єдина може надїя. І менї здається, що йому не треба зовсім жадного “переосвячення”, бо це тїльки його виб'є з шеругу рїдної церкви. Он англїкане і без всяких “переосвїчувань” мають повагу і канонїчнїсть і рєшта церков включно до католицької тїльки й мрїє, коли б то Англїканська церква схотїла “направитися канонїчно”, але англїцї не поспїшають і в цїм власне полягає їх сила та незалежнїсть їх Церкви. Під цїм [взглядом раджу Вам спроставити від д-ра Рїчинського з Володїмира на Волинї його недавно тїльки надруковану книгу п[ід] з[аголовком] “Проблеми Української Релїгїної Спївдружнїости”. Само я її зараз читаю з насолодою, хоч вона і не всїм добре оброблена та й не зачеплює усї боки церковного питання, а мїж тим надзвичайно цїнна розвїдка, на яких триста сторїнок з фотографїями, і з погляду УАПЦ написана. Польська цензура її сконфіскувала, і тїльки тепер вона з'явилася другим виданням в продажї. Менї надїслав автор. Думаю, що він надїслав її також о. Іоану, у котрого й Ви позичте прочитати. Мало у нас таких книжок. М. ін. чи Ви не маєте картки єпископату нашої Церкви в облаченнях? У мене немає, а хотїв би її мати дуже, щоби зробити клїше і видати окремо. Якщо маєте – пришлїть менї. Як здоровля владики? Що він робє в часи вільнї? І як до нього відносятьєся священики? Давно вже я хочу видати комунїкат Еклезїї про сучасний стан нашої Церкви в Канадї і в Америцї та на жаль не маю всїх потрібних вїдомостїв. Може Ви знайшли б час і написали менї рїчево про це. Скїльки і хто духівництво? Скїльки і де парафїй? (назви на англ[ійськїй] мовї). Скїльки шкїл і ін. парафїяльних інституцій? Про Консисторїю? Про школу-курси для підготовки духівництва. Про вїдношення чужих церков? Своїх? Дати заснування окремих парафїй? Хори, Брацтва, Сестрицтва? Майно? Історичний розвиток? і т. ін. Натурально це буде мїж нами, я Вас не зраджу. Напишїть.

З Києвом я не маю зносин. Послав був і я трохи грошей о. Василю, але ще не знаю чи одержав. Написав і архїєп[ископу] Павловському в Харків, з котрим ранїш листувався, але також щось мовчить. Чи може не одержав, чи сконфіскували мїй чи його лист? Там стоїть правдивий жах і невідомо ще, як вийде наш нарїд з цього пекла!?

Тим часом оцим і закїнчую свого листа. Як відповісте скоро, і я також скорїше напишу, бо вже заморився, завтра треба рано на роботу, а як не допишу, може лист замерзнути на цїлий тиждень! От[же] усього доброго! Вітаю панї-матку і дїтей, і Вас цїлую задалегїд з Христос Воскрес! Бо як одержите, буде певно якраз час. Моя дружина Вас і панї вітає сердечно і бажає не хорувати, а набиратися сил. Ще раз вітаю сердечно і очікую вїдповідї. Гаразд! Ваш щиро прихильний Євген Бачинський

*ту, де я за тачкою, а Іда з лїккою к[оло] хати!»
(Машинописна копія).

№ 7

1934, грудня 22. – Трентон. – Лист о. П. Білона до С. Бачинського.

«18 Wodland St. Trenton, N. G.

Христос рождається! Дорогий Євгене Васильовичу!

Я і моя родина сердечно вітаємо Вас і Вашу дружину з Різдвяними святами та з Новим Роком.

Бажаємо повного щастя. В цьому році писав Вам листа і просив бути співробітником Дніпра, але на той лист не мав відповіді. Пишіть мені і до Дніпра. Наші дві Прав[ославні] церкви оце нарешті злучаться. Як одержу од Вас відповідь, напишу дечого багато.

Ваш о. Петро Білон».

(Автограф. Листа написано на поштової картці. Вгорі рукою С. Бачинського зроблено напис: «Відп[овів] карткою 11.1.35»).

№ 8

1935, лютого 6. – Трентон. – Лист о. П. Білона до С. Бачинського.

«Trenton, N. G. 18, Woodland st.

6 лютого 1935

Трентон, Н[ью] Дж[ерсі]

Дорогий Євгене Васильовичу!

Вашу листівку з 11 січня одержав. Красно дякую за привітання і за пам'ять, що мене не забуваєте.

Хотів би Вас потішити новиною про злуку обох церков, та наразі нічого доброго нема та питання чи буде?! Був і я на тим ніби історичним засіданні двох духовних консисторій, та ні до чого доброго не прийшли. Та друга група хоче понизити нашу Авт[окефальну] Прав[ославну] Церкву, за яку загинуло тисячі, а тисячі вірних єпископів та священників. Ми й так багато де в чим попустили, попалили дещо, чому поклонялись, за що боролись, і все ж їм цього замало. Новий кандидат на єпископа – о. Пристай є уніат, католик дуже упертий. Має 65 рок. Без всякої ідеї, без поглядів о. П[ристай] висвятився на єп[ископа] православної церкви, до якої напевно не щиро ставиться!.. Ми хочемо злуки, але не пониження. Чи вона буде, тяжко сказати. Скорше ні, бо маємо діло з авантюристами. Та це все – довірочно.

Питаєте про життя моє. Та ось за працею і світа Божого не бачу. В останні часи сильно переобтяжений працею. В січні м. був три рази у Філадельфії і чотири рази у Нью Йорку, де відправляв службу Богу. Нью-Йоркська парафія колись відійшла до жуків, а тепер до нас прийшла. І я мусив їх обслуговувати. Пропонували мені ньюйорчани до себе, та я відмовився. Помимо роз'їздів є багато праці з писаниною в справах дієцезальних, маю клопіт з “Дніпром”, мене таки силою втягнули в це ярмо, а в парафії скільки то роботи різноманітної!

Життя подорожчало в Америці і то з кожним днем все іде вгору, а платня... так про це вже і соромно признатись.

Всі ми здорові, діти ростуть як на дріжжах.

В Вашій критиці про “Дніпро” є трохи правди. Але пригадуєте, як я писав Вам, газета ця не мала на протязі 3-х років редактора. Були опікуни, аз есм перший. Мусів бути, бо на той час виконував обов'язки голови Д[уховної] К[онсисторії] – отже мусів опікуватись бо міг і “Дніпром”. Не мав я на це ані відповідного часу, ані журналів, ані часописів. Власне і тепер я знаходжусь в таким самим стані. І я бідний б'юсь як риба об лід.

То, що Ви пишете, аби зробити газету “Дніпро” подібну ніби до “РНВ”, взяти вищий напрям, то при наших обставинах річ неможлива. Ми мусимо пристосуватися до читачів, а читачі переважно – проста кляса.

Скільки я мав м. и. критики під час видання “РНВ”, що вміщував деякі ст[атті] високого напрямку, але ж тоді і читачі були свідомі, інтелігентні, а в Америці якраз того бракує. “Дніпро”, конечно треба піднести і давати в цій газеті повчаючі гарні моральні ста[атті], та для цього треба грошей, а ми бідні.

Все ж я буду просити Вас, як старого приятеля, який мене підтримував щось на протязі 3-х років, підтримати й тепер. Ви маєте велику бібліотеку, одержуєте реліг[ійних] журналів десятками. Подавайте цікаву хроніку зі світа, давайте коротенькі ст[атті] морального змісту, передрукуйте з ін[оземних] мов дописи та ін. Взагалі таке, що може інтересувати просту клясу. А за це постараюсь Вам час від часу надіслати гонорар за Вашу працю, звичайно, невеличкий. Отже не відкладайте, а нині беріться до праці, друкуйте, передрукуйте щось і негайно надсилайте. Гарзд!

Бувайте здорові та Богові милі! Всі сердечно вітаємо Вас і В. п. пані добродійку. Пишіть, що тепер робите, де працюєте, яке життя громадське в Женеві?

З любов'ю до Вас Ваш о. Петро Білон».

(Автограф).

№ 9

1935, травня 16. – Трентон. – Лист о. П. Білона до С. Бачинського.

«16 травня 1935, Трентон Н[ью] Дж[ерсі]

Дорогий, дуже дорогий Євгене Васильовичу!

Сердечно дякую Вам за Вашого листа, якого одержав оце цими днями. Хочеться вірити, що між нами листування знову як ото раніш було, нав'язеться. А воно й потрібно нам. Ви, як бачу, по-старому цікавитесь церковними новинами. Хочу поділитись з Вами: о. митр. Василь Липківський живе на окраїні Києва в перехідній кімнаті з дружиною, спаралізованою і з сестрою, яка власне доглядає старця брата і хору його жену. По-старому бідує. Дещо наші допомагають, але дуже мало. Митр[о-

полит] Михайло Борецький був на Соловках, та очевидно збожеволів, а може і розстріляли большевики. В. Чехівський на Соловках бідує. Митр[ополит] Ів[ан] Павловський живе у Києві, має лише одну маленьку церкву на Подолі – Притиско-Микільську.

Тепер цікавитесь Ви, як наш влади́ка справиться з жуківцями та з о. Гундяком? Згода між ними і жуківцями. Але наш влади́ка не є хитрий і не міг використати їх. Влади́ка подав прохання до грецького патріарха, та це прохання можливо і пошкодить чого доброго. Бо у нас є в більшості, які не хочуть іти під захист УПЦ патріарха, а хочуть і надалі бути під автокефальною церквою. На сліду́ючому тижні́ буде засідання двох консисторій і тоді дещо вясниться. о. Гундяк признається і жалує, що наробив багато шкоди, обіцяє бути вірним, та чи надовго?

Живеться нам по-старому. Частенько міняємо парафії, бо деякі “приятелі” не дають спокійно жити. Правда, вони потім як від’їду, жалують своїх вчинків, та пізно. Скрізь я працюю так щиро, так самовіддано, та перешкодою є те, як я вже напевно писав, що народився на В[еликій] Україні, а не в Галичині. Хоч по мові мене не пізнати, що я з В[еликої] України. А ось з попередньої парафії мусів втікати лише за те, що хотів приєднати більше парафіян! І приєднав, та за це потерпів. А з Трентон як прийдеться відходити, то напевно за рідну українську мову. Скажете – байки, ні – суща правда. Отак терпимо. І маємо надію, хто терпить – той спасеться. Дав би Бог!

Помер наш дорогий співробітник РНВ проф. Василь Біднов. Смерть його на мене так подостала, що я ось місяць безперестанно думаю про нього. Дуже жалко. То був праведний, святий чоловік, щось подібного до бл. п. Павла Чижевського. Читав я Вашу ст[аттю] про П. Чижевського, а в своїх молитвах згадував слугу Божого Павла.

Одержав я від Вас і статтю “Брехнею світ перейде”. Мені прикро Вам признатись, але я ніяк не можу дати її до “Дніпра”, бо серед читачів повстало б обурення. А сам не співчуваю рухові групи Коновальця, але проти них виступати не можемо, бо майже в кожній парафії є відділи і могли б шкодити. Вони і так без причини шкодять, а надрукувати статтю, вони нарobili б зорганізованого хаосу в церкві.

Далі про Лондонське Бюро. У нас в Америці, та й в Канаді і в Європі скрізь опінія про Бюро найкраща. Роблять гарну роботу для української справи багато офірують. Отже робити на таку прекрасну організацію якийсь напад було б небезпечно для нас, бо всі б взяли під захист це Лондонське українське Бюро, а нас скритикували б.

Про Музей Визвольної боротьби у Празі я найкращої думки, багато де в чим допоміг їм. Працюють в Музею найвидатніші люди і до них є довіра. Оце вчора я одержав від Управи того музею листа з підписами всіх учасників зборів. Дякують мені за працю. Я пообіцяв їм відправити історичні папери Братства 6-й Стр[ілецької] Січ[ової] див[ізії] та редакції РНВ. Я б не радив Вам засновувати в Женеві музей, бо розбивати сили не варто – скажіть отаманові.

Ви читали про Жіночий Конгрес в Галичині, що відбувся в минулім році. Наслідки величаві! Хочеться вірити, що й Всеукраїнський Конгрес принесе як Галичині, так і еміграції, що розпорошена скрізь, принесе неабияку користь. Плани гарні, тільки чи погодяться різні партії об’єднатися? Група Коновальця проти, от уже клопіт. Я з приємністю вітаю цей Конгрес і з радістю поїхав би. Та ба, нема засобів. Про скоропадчиків, то тут можна писати, бо майже всі не співчувають цій групі.

Я щиро виложив свої думки і певний, що Ви не погніваєтесь на мене. Коли я не дам до друку Вашу статтю.

Пишете, що становище наше таке безпросвітне погане, під цей час, що гіршого й не вигадасх. Погоджуюсь з Вами. Отже (?) в цей поганий час треба дати читачам щось гарного, бадьорого, піднести їх на душі.

Під цю пору в Америці і навіть в Канаді із-за тої злуки повстала така погана ситуація, що не знати як ми і вийдемо з неї. Та про це я повідомлю Вас пізніше. Ці новини я подаю Вам довірочно.

В минулім листі я піддавав Вам думку, який власне матеріал нам потрібний. Ви маєте багато різної духовної літератури, журналів франц[узькою] і ін. мовою. Перекладайте гарні оповідання морального змісту для молоді, жіноцтва, старших, перекладайте гарні золоті думки великих людей. Або дайте невелику розвідку про Костомарова, якраз минуло 50 років від смерти цього великого історика. Цікаво було б дати із твору його “Книги буття”. Дайте розвідку про філософа Григорія Сковороду.

Чи виходить Ваш “Бюлетень”? Пишіть. Я і дружина сердечно вітаємо Вас і Вашу В[исоко] шан[овну] паню добродійку. Бажаємо всього найкращого. Бувайте здорові та Богові милі!

З любов’ю до Вас о. Петро Білон. А де ваш синок?»

(Автограф. Листа написано на бланку «Ukrainian orthodox church consistory of the United States of America»).

№ 10

1936, листопада 3. – Женева. – Лист Є. Бачинського до о. П. Білона.

«Женева, 3.11. 1936.

Дорогий о. Петро!

Одержав Вашу цибулку від 19 жовтня і поспішаю сповнити Ваше бажання. Не знаю чи підійде. Я взяв зі своїх тек спомини про двох священиків. Але боюся, що забракуєте і в добавок трохи задовге. Лишаю Вам справити трохи мову, а евентуально скоротити дещо. В нашій мемуаристиці це вперше буде мова про цих діячів. Зрештою я маю зі своїх споминів багато матеріялу, та немає де містити!

Для “Дніпра”, як тільки одержу Вашу відповідь, напишу статтю про Різдвяні українські звичаї. Ще переклад з моїх статей для французької преси. Гадаю, що і для нашого українського читача буде цікаве. Можу ще надсилати Вам дещо з хроніки європейського релігійного життя наколи це буде

Вам бажано. Щодо окремих статей так вибачайте – відмовляюся: мені дуже важко пристосуватися до культурного рівня читачів “Дніпра” і в загальні не популяризатор, тим більше з тим душею, який смакує нашим землякам в Америці.

Надіюся, що мої спомини ще дійдуть завчасно. Тому поспішаю вислати і ставлю крапку. Відпишу більше, хай на Ваше же письмо, котре заповідаєте. А я просив би Вас наколи мої спомини будуть надруковані в календарі, прислати мені два примірника.

Із тим стискаю сердечно руку і бажаю усього найкращого. Ваш, щиро прихильний».
(Машинописна копія).

№ 11

1936, грудня 1. – Монреаль. – Лист о. П. Білона до Є. Бачинського.

«Montreal, Canada

Дорогий Євгене Васильовичу!

Привіт надсилаю Вам з Канади, куди приїхав з о. владикою на декілька днів взяти участь у Соборній Службі Божій. По приїзді додому напишу Вам подрібного листа. Листа з матеріалом одержую. Дякую.

Сердечно стискаю Вашу руку. Привіт дружині. З любов'ю Петро Білон».

(Автограф. Листа написано на поштової картці).

№ 12

1936, грудня 24. – Женева. – Лист Є. Бачинського до о. П. Білона.

«Женева, дня 24 грудня 1936

Дорогий о. Петро!

Ваш ласкавий лист мене на правду розчулив, бо не вважаю себе достойним такої похвали, як Ви мені випикуєте... Дякую сердечно за добру пам'ять і сердечне відношення, зі свого боку будьте певні: я зберігаю таке саме й до Вас відношення; направду ми із Вами щірі приятелі от вже скільки літ, і навіть не знаючи себе взаємно на вид особисто. Я також дуже й дуже ціную Вашу любов до мене та Вашу так віддану і безкорисну працю на добро Батьківщині. Іноді я навіть заздрю Вам і можливості діяльності серед рідного оточення! У мене немає того і останнім часом я правдиво б'ю “байдаки” – нічого не роблю... Може вже старіюся, може набрався хугорянської філософії... Правдиве життя в боротьбі і в поборюванні труднощів, тому не скаржиться, а будьте доволні що маєте.

В кінці кінців все завше виходе на краще, це мій девіз у життю був і є! Оптимізмом світ поборюється!

З нагоди найближачих свят Різдва Христового та Нового Року бажаю Вам і родині Вашій здоровля і успіху в праці, як від мене, так і від дружини моєї. Особливо дякую Вам за Ваші молитви, Ви також у нашій граматці записані. Незабаром я до Нового Року маю ще Вам писати і вишлю тоді статтю для “Дніпра”, а тепер пишу так мовити у відповідь на Ваш лист.

Шкода, що не зможете видати цього року альманах, зачекати прийдеться на будучий рік. Мої статті натурально залишити не ту оказію, лише я дещо додаю та зміну, бо відшукаю нові матеріали. Що тичеться о. Петрова, так може Ви і праві: не виключено, що він був москалем і, як кажете, зовсім не бідував, але все таки я про нього зберіг найкращі спомини і завдячую власне йому, що не став атеїстом... Тим приємніше було мені почути від Вас, що і Ви були його прихильником та що він і на Вас мав вплив. Зрештою якщо хочете, можна й не містити про о. Петрова? Що торкається споминів про о. Гапона, так вони варті друку, тільки я дещо хотів би там додати. Потім у мене є його фотографія, якщо схочете подати, можу її Вам надіслати для кліше.

Те що пишете про о. архієпископа, дуже мене смутить, бо я хотів би бачити його на більшій висоті архіпастирській, як він, здається, сам себе не хоче піднести... Про нього у мене є достаточний матеріал, щоби повірити Вашим пожаленням, але я не думаю, що Ви зможете на нього вплинути отакими новинними “незадоволеннями”? про котрі писали в “Дніпрі”! Або треба сильно і виразно обличати і значить вступити у війну, що і не бажано і не відповідно особливо Вам так само, як і мені, або старатися з терпінням впливати полюбовно, особистим способом в приватнім життю. Я давно вже переконався, що для Амер[икансько]-Кан[адської] єпархії треба двох єпископів і власне колись робив заходи, щоби приїхав архієп[iscop] Шараївський. І це було на мазі майже, на жаль о. Нестор незадовго вмер! На мою думку, приїзд натурально проблематичний митроп[олита] Василя справу не залагодить і, скажу одверто, навряд чи навіть бажаний для добра Церкви. Митроп[олит] занадто прямолінійна і одверта людина, щоби міг дати раду з галицько-буковинськими елементами нашого народу, особливо з духовництва і в результаті настане розкол! Найкращого кандидата на єпископа до Канади могли б мати в особі сучасного паризького священника о. Бриндзана. Він буковинець, прекрасний священник і бесідник, тримає з наддніпрянцями і всі його люблять. Впрочім, я не знаю його особисто і не скажу, який би він був на американським ґрунті?! Взагалі співчуваю Вам щиро, та допомогти не можу. Майте терпіння, з Божою поміччю яось те все образуеться. О. Маєвський на мій лист не відповів – певно незадоволений! Он, бачите, як то буває на світі: треба тільки сказати щиро свою думку і вже гнів викликається! А які я з ним був приятелі в переписці!..

Це так само, як з проф. Антоновичем, директором Укр[аїнського] Музею в Празі: все було гаразд, поки я не написав, що вважаю Музей і усі там зібрані багатства під загрозою існування, а то з боку чехословацького уряду, котрий масонсько-большевізанський, може кожною хвилиною зрадити слову і передати все, що вгодно уряду совітському. Це м. ін. моє глибоке переконання і тому я й Вам не раджу вислати речі до того музею, так само як і своїх не пересилаю. Я пропонував перенести Музей до Швейцарії, де уряд даром дасть на умові лише утримування цілий замок для Музею, так як колись дали полякам в Раперсвілю. Ні, таки хочуть будуватися і щось мерзенне, та й чи

вистане ще грошей, питання? Краще б ці гроші пішли на утримання і розбудову самого музею. Отак я писав Антоновичеві і що ж, – не відповідає!.. Раджу Вам поки що потримати у себе свої речі музейні і архівні, там видно буде. Може можна погодитися так, щоби музей в Стемфорді стане загальною українською і не лише католицькою, бо краще завше концентрувати все в одному місці. А зрештою хто Вам, дорогий мій, забороняє заснувати свій власний тобто національний лише де інде? Америка велика.

Статтю пришло про Водохрещі, бо як раз зараз пишу для місцевої газети по-французьки. З великою бідною, а назбирав дещо цікавого. Найгірше натурально із світлинною, бо немає у нас відповідних цікаво сфотографованих для чужинців. Та й взагалі обіцяю надсилати Вам для кожного числа якусь допись, більше з хроніки церковної і як моралізаторське, це останнє не в моїм кодексі!

Те, що пишете про молоде покоління і наших дітей, на жаль сумна і велика правда, та що зробиш, такий тепер став світ! Мій син вчиться в Празі, але я не можу достаточо йому надсилати грошей і він там бідує і натурально вчення мляво йде. Тепер він покинув торговельну академію і перейшов на модерні мови, щоби скоріше скінчити і могти також скорше одержати посаду вчителя або-що. Без дипломів високих шкіл тепер нічого не варті, окрім честі! Загалом я маю також клопоти із сином, вже йому 22 роки, а заробити собі, окрім шахматів, в котрих він на правду мистець, нічим не може і живе на мою поміч.

На кінець ще пару рядків про моє життя сучасне. Я працюю, маючи посаду експедитора в телеграфічній швейцарській агенції, дуже мало заробляю: якраз щоби заплатити за місяць чиншу за помешкання та за огрівання, решту мусить заробляти жінка. Слава Богу, її Інститут Краси працює добре і кінці з кінцями ми зводимо, але щоби відкласти що на старість чи на який випадок, то тяжко! Виходе, що працюємо лише на свій прожиток і буржуїне життя зі дня на день, а решту все йде чужим! Я навіть перестав видавати Еклезію, бо немає грошей. Яку копійчину треба резервувати на біжучі видатки по хутору: чи гною купити, чи насіння, чи для пасіки. У мене вже є два вулика, а на весні надіюся мати ще два. Мед тут дорогий, по 5 фр. або катастрофальний (!). Самий вулик Дада-новський, тобто лише “будинок” треба заплатити 50 фр.! Не дивлячись на те, я розбудовую пасіку, бо маючи зо 20 вуликів можна робити річно зо дві тисячі франків, це на той випадок, якби залишився без роботи (посади) або вже на старість... Окрім того, у мене є 34 фруктових дерев, ріжні кущі ягідні, малина і суниця, багато квітів і город, котрий нас годує майже цілу зиму, навіть картоплю – все маємо свою. Це все я роблю власними руками, головно у неділю, а літом рано і увечері до і після бюро. Ось чому літом у мене немає часу навіть на листування. Щодо громадського життя в Женеві, так його, я маю на увазі життя українське, майже немає. Лише окремі особи працюють, а зрештою нас тут лише сім родин та трьох студентів. Навіть наш Клуб мало діяльний. На наше Різдво, як голова Товариства запрошую на кутю та узвар усіх земляків до себе, так само як на Великдень. Громадських виступів не робили вже давно, одно те, що мало нас, а друге – все коштує гроші, а меценатів немає! Макогін весь час тримався осторонь і пиячив сам, ніби роблячи пропаганду, Коновалець виїхав, а решта мусить заробляти тяжкою працею на життя.

З цього приводу хочу сказати Вам пару слів про так зв. “Укр[аїнське] бюро” п. Макогона у зв’язку з його комунікатом про завішення діяльності, про що Ви читали в пресі. Отже це великий блюф! В дійсности це Бюро жадної діяльності тут не провадило, особливо як виступив півтора роки тому з Бюра п. Микола Троцький (Данько), котрий бодай висилав комунікати до укр[аїнської] преси. Ось чому я в імені нашого Товариства на днях розішлю пояснення до того комуніката, де поставлю все на своє правдиве місце. Один примірник вишлю і до Вас та прошу його надрукувати в “Дніпрі”. Я уважаю діяльність Макогона скоріше шкідливу ніж корисну для нашої справи за кордоном. Так уважає і вся наша колонія в Женеві. Макогон в дійсности є агентом розвідки американського уряду і посередньо працює на себе. Він особисто повна інтелектуальна нікчемність і навіть свого комуніката про розв’язання Бюра замовив п. Троцькому за 30 франків! Єдиний, хто робє позитивну роботу на його гроші, це п. Кисилівський в Лондоні, та й то занадто зв’язаний з світвим жидівством, а це ворог найбільший для України, тим більш, що майже ідентифікується з большевиками. В наших суспільстві про Макогона абсолютно не розбираються!

1. Бачинські, Коваліви, Ливицькі (син гол[овного] отамана), Ніжанківські, д-р Качалуба, Войцеховський, Троцьки-Даньки, Єремієви (...)*

Як здоровля Вашої дружини? Як себе почуває після операції? Моя стара оце як раз рік, як оперувалася і слава Богу почуває себе добре. Ми дуже раді, що наша фотографія Вам сподобалася, але там моя жінка ще хора і тепер думаємо знятися в українських костюмах, натурально пришемо Вам.

Тим часом здається відповів Вам побіжно на лист Ваш. Пересилаю щире поздоровлення на Новий Рік і Свята. Не забувайте і пишіть. Сердечно стискаю руку і бажаю Вам усього найкращого! Ваш Євген Бачинський.

Дружина Вас вітає і дякує за пам’ять та добре слово і молитви).

(Машинописна копія).

№ 13

1956 р. – Нотатка про перший том «Спогадів» о. Петра Білона.

«Спогади» прекрасно написані, легким стилем і дуже цікаві, навіть для мене старого архіваріуса. Рідко можна прочитати такі безсторонні і справедливі спомини. Шкода тільки, що Ви про себе самого і свою родину так мало згадуєте».

(Білон П. Спогади. Пiтсбург: Вид-во «До Світла», 1956. Ч. 2. С. 130).

Коментар:

№ 1

«**О[лекса] К[остюченко]**». Олекса Павлович Костюченко (1892–1941) – редактор, перекладач, журналіст. Сотник армії УНР. Обіймав штабні посади у 6-й Січовій стрілецькій дивізії Армії УНР.

№ 2

«**Іван Теодорович**». Митрополит Йоанн (1887–1987) – український духовний діяч, ієрарх створеної 1921 р. Української Автокефальної Православної Церкви, митрополит УПЦ США, митрополит УПЦ Канади.

«**Свистун**». Свистун Василь (1893–1964) – громадський діяч, вчитель, адвокат, публіцист. Уродженець Галичини, виїхав до Канади у 1913 р., вчився на філософському факультеті Саскачеванського університету, став ректором Інституту ім. Петра Моили (Саскачеван, Вінніпег). Один із співorganizаторів УГПЦ в Канаді. В роки Першої світової війни відійшов від українського національного табору і став прихильником комуністів і СРСР.

«**митроп[олита] Василя**». Мається на увазі Василь Липківський (1864–1937), видатний український церковний діяч, перший митрополит УАПЦ (1921–1927), письменник і перекладач. Розстріляний НКВД.

«**проф. В. Біднов**». Василь Олексійович Біднов (1874–1935) – історик, богослов, освітній і громадський діяч. Викладав у духовній семінарії Катеринослава, керував катеринославською «Просвітою». У 1918–1920 рр. – професор Українського державного університету в Кам'янець-Подільському, 1920 р. емігрував до Польщі, був професором Варшавського університету, УВУ й Української господарської академії в Празі.

«**ВЦПР**». Всеукраїнська Православна Церковна Рада була заснована у 1917 р. протоієреєм Василем Липківським і архієпископом Олексієм Дородніциним, взяла курс на українізацію Церкви та її автокефалію, яка була проголошена у 1920 р. У 1921 р. на Соборі була створена УАПЦ. Перестала існувати в 1930-х рр. у зв'язку з розгромом і забороною УАПЦ більшовицькою владою. Відновлена в роки Другої світової війни і продовжила діяльність на еміграції в УАПЦ (Соборноправній).

«**пані Сушко**». Христина Євгенівна Скачківська-Сушко (1894–1967) – дружина бригадира Стрілецької дивізії Романа Сушка, доктор медицини. У 1918 р. вступила до українського війська, брала участь у боях, була в полоні у більшовиків, тяжко контужена. У складі 46-го стрілецького куреня разом зі своїм чоловіком брала участь у всіх походах і боях. 1922–1923 рр. дивізійна лікарка в таборі Щипиорно, була обрана Головою правління таборової Спілки інвалідів. Значною мірою її стараннями була відкрита «Хата інваліда», розрахована на 60 місць.

«**Кошиця**». Олександр Антонович Кошиць (1875–1944) – видатний український хоровий диригент, композитор, етнограф, мемуарист. Керівник Української республіканської капели, яка триумфально гастролювала в Європі та Новому світі у 1919–1924 рр. З 1926 р. й до смерті проживав у США та Канаді, де писав музичні твори, провадив музичні твори для диригентів і т. д.

«**Секретар ВЦПР Порфирій Гордовський**». Порфирій Іванович Гордовський (?–?) – церковний діяч УАПЦ, адміністративний підполковник Армії УНР. Наприкінці 1921 р. був заступником військового міністра Юрія Вовка з питань забезпечення армії УНР. 1925–1926 рр. – секретар Президії ВЦПР. 1928 р. заарештований і засланий до Казахстану. Із заслання не повернувся.

«**Петровський**». Григорій Іванович Петровський (1878–1958) – державний і політичний діяч СРСР, один із співогів Центрального Виконавчого Комітету, потім Президії Верховної Ради СРСР (1922–1939), один з ініціаторів створення ЧК, яка відповідала за фізичний терор на окупованих територіях колишньої Російської імперії.

«**Чехівський**». Володимир Мусійович Чехівський (1876–1937) – український політичний і громадський діяч, прем'єр-міністр УНР, магістр богослов'я, учасник Собору 1921 р., який проголосив утворення УАПЦ, був радником митрополита Василя Липківського і благовісником УАПЦ. Репресований у 1929 р., розстріляний у 1937 р.

«**Чижевський**». Павло Іванович Чижевський (1860–1925) – український громадсько-політичний діяч, активний учасник українських визвольних змагань 1917–1921 рр., публіцист. Помер і похований у Женеві.

«**О. Саліковський**». Олександр Хомич Саліковський (1866–1925) – український громадсько-політичний і культурний діяч, журналіст, дипломат, міністр внутрішніх справ УНР. З 1921 р. – на еміграції (Польща).

«**о. Савчук**». Семен Савчук (1895–1983) – український громадський і культурний діяч, співзасновник УГПЦ, з 1920 р. – священник. Адміністратор (1922–1951) і голова Президії консисторії УГКЦ (1955–1963).

«**синок Василь**». Василь Євгенович Бачинський (02.03.1913, Париж) – шахіст. Син Є. Бачинського. Доктор філософії. Закінчив УВУ (Український вільний університет, Прага). Кількаразовий чемпіон Женеви, швейцарський шаховий майстер. На сеансах одночасної гри у Празі виграв у чемпіона світу О. Альохіна, міжнародного гросмейстера С. Флора, звів унічию партії з М. Ейве, Ю. Боголюбовим, Р. Шпільманом. 1943 р. переміг німецького гросмейстера Ф. Земіша. Його партії як зразкові публікували шахові часописи.

№ 3

«**Лівницького**». Андрій Миколайович Лівницький (1879–1954) – український громадсько-політичний діяч. Президент УНР в екзилі (1926–1954).

«Тризуб». Громадсько-політичний і літературно-мистецький тижневик (виходив щонеділі). Виходив у Парижі в 1925–1940 рр. Неофіційний орган УНР, заснований з ініціативи Симона Петлюри.

«**о. Гречишкін**». Павло Петрович Гречишкін (1900–1965) – військовий і громадський діяч, священник, журналіст, редактор, видавець, організатор і настоятель перших українських парафій у Франції; козак Армії УНР. 1931 р. перейшов у католицизм і став священником Російської католицької парафії в Австрії.

«**проф. Шелухінін**». Сергій Павлович Шелухін (1864–1938) – український громадський і політичний діяч, міністр юстиції УНР, письменник, правознавець. З 1921 р. на еміграції (Чехословаччина), професор, з 1929 р. – декан в УВУ в Празі.

«**Шумицьким**». Микола Шумицький (1889–1982) – громадський і політичний діяч, дипломат, архітектор, член Української ЦР, один із організаторів у 1917 р. масонської ложі в Києві («Молода Україна»). Потім діяв на еміграції, активно співробітничав із С. Петлюрою, був головою Союзу українських емігрантських організацій у Франції (1925–1940).

№ 4

«**з митроф[орним] прот[оієреєм] Пащевським**». о. Павло Пащевський (1874–1944) – православний священник, протоієрей, Головний Капелан Армії УНР, з 1920 р. на еміграції в Польщі, служив у парафіях Луцька, Варшави та ін.

«**Огієнко**». Митрополит Ларіон (Огієнко) (1882–1972) – видатний український церковний, політичний і науковий діяч. Професор Київського університету, перший ректор Українського державного університету в Кам'яні-Подільському (1918–1920), міністр віросповідань УНР, на еміграції з 1920 р., професор Варшавського університету. У 1940 р. прийняв чернечий постриг, став архієпископом Холмським і Підляським. У 1944 р. був змушений виїхати до Швейцарії, а у 1947 р. – до Канади. З 1950 р. до смерті очолював УПЦ в Канаді в сані митрополита.

«**В. Прокопович**». В'ячеслав Костянтинович Прокопович (1881–1942) – український політичний і громадський діяч, педагог, публіцист, історик. З 1921 р. в еміграції, редактор тижневика «Тризуб». З 1924 р. в Парижі тісно співпрацював із С. Петлюрою, після трагічної загибелі якого став головою екзильного уряду УНР (1926–1939). Заснував у 1927 р. Бібліотеку ім. С. Петлюри в Парижі.

«**М. Шаповал**». Микита Юхимович Шаповал (1882–1932) – український політичний і громадський діяч, соціолог, публіцист, член Центральної Ради, міністр УНР, дипломат. Секретар дипломатичної місії в Будапешті (1919–1920), потім – у Празі, де став співзасновником вищих українських шкіл у Празі й Подєбрадах. Видавець і редактор місячника «Нова Україна» (1922–1928).

№ 6

«**precher**» (англ.) – проповідник.

«**beauty parlor**» (англ.) – косметичний салон.

«**єп[ископ] Жук**». Єпископ Йосиф Жук (1872–1934) – ректор Львівської духовної семінарії. У 1924 р. виїхав до Канади. У 1932 р. перейшов у православ'я і був рукоположений у Нью-Йоркського єпископа, заснував Українську Православну Церкву Америки.

«**Митр[ополит] Ів[ан] Павловський**». Іван Данилович Павловський (1893–1936) – український церковний діяч, митрополит УАПЦ (1930–1936). Жертва сталінського терору.

№ 7

«**о. Гундякові**». о. Іван Гундяк – український православний священник, який служив в парафіях США та Канади. Автор публіцистичних робіт, як от «З Римом – чи без Риму? Чи дальша унія з Римом, чи незалежництво, чи рідна Церква» (Чикаго, 1928, 1944).

«**д-ра Річинського**». Арсен Річинський (1892–1956) – український громадський, політичний і церковний діяч, лікар, краєзнавець, композитор. Невтомний борець за українізацію української Церкви. У 1942 р. був репресований і засуджений на 10 років таборів. Святий УАПЦ.

№ 8

«**о. Пристай**». Олекса Пристай (1863–1944) – український релігійний та громадський діяч, греко-католицький священник, письменник-мемуарист, автор 4-х томних спогадів «Із Трускавця у світ хмародерів». 1907 р. емігрував до США, де служив у різних містах у греко-католицьких парафіях.

№ 9

«**Митр[ополит] Михайло Борецький**». Михайло Борецький (1879 – після 1935) – митрополит УАПЦ у 1927–1930 рр. Арештовувався НКВД, засуджений на 8 років таборів, був підданий тортурам в тюремних ізоляторах Ярославля та Соловецьких островів, внаслідок яких збожеволів. Переведений до психлікарні Ленінграду, після 1935 р. його сліди губляться.

«**Музей Визвольної боротьби у Празі**». Український музей дипломатичних документів часів УНР та Української Держави (1917–1921). Існував від травня 1925 до 1948 рр. в Празі. Музей створено зусиллями відомих українських дипломатів: Д. Антоновича, Д. Дорошенка, С. Смаль-Стоцького й А. Яковліва.

«**Братства 6-й Стр[ілецької] Січ[ової] див[ізії]**». Шоста січова стрілецька дивізія – піхотна дивізія Армії УНР, сформована навесні 1920 р. з полонених й інтернованих українських воїнів у польських таборах Ланцута та Берестя. Командиром дивізії був полковник Марко Безручко, начальником штабу – полковник Всеволод Змієнко. Капеланом цієї дивізії був о. П. Білон.

«**Коновальця**». Євген Михайлович Коновалець (1891–1938) – видатний борець за незалежну Українську державу, засновник ОУН. Загинув внаслідок терористичного акту НКВД.

«**про Костомарова**». Микола Іванович Костомаров (1817–1885) – видатний український історик і письменник, громадський діяч.

«**Григорія Сковороду**». Григорій Савич Сковорода (1722–1794) – видатний український філософ і поет.

№ 12

«**архієпис[ископ] Шараївський**». Нестор Шараївський (1865–1929) – архієпископ УАПЦ у 1921–1929 рр., член Центральної Ради, видатний проповідник.

«**о. Гапона**». о. Георгій Гапон (1870–1906) – церковний, політичний і профспілковий діяч, проповідник. Організатор демонстрації робітників у Петербурзі з петицією до царя (9.01.1905), яка закінчилася «Кривавою неділею». Загинув у березні 1906 р. внаслідок терористичного акту, влаштованого есерами.

«**проф. Антоновичем**». Дмитро Володимирович Антонович (1877–1945) – український політичний і культурний діяч, член Центральної Ради, міністр і дипломат УНР, син проф. Володимира Антоновича, історик мистецтва й театру, організатор Музею визвольної боротьби України у Празі.

«**в Раперсвілю**». Польський музей в Раперсвілю у швейцарському кантоні Санкт-Галлен, заснований у 1870 р. польським графом В. Брюель-Платером. Цей музей існував до наших днів як форпост польської культури у Швейцарії.

«**музей в Стемфорді**». Мається на увазі маєток Квінтардів в Стемфорді, де в 1937 р. відкрився Український Музей і Бібліотека. З роками колекція народного мистецтва постійно доповнювалася і тепер налічує 7000 предметів. Першим куратором у 1933–1938 рр. був о. Л. Чапельський.

«**Макагона**». Яків Макогін (1880–1956) – українсько-американський військовий, громадський діяч, меценат, засновник «Українського пресового бюро в Лондоні» (потім з'явилися філії бюро в Женеві і Празі), котре поширювало в Європі знання про Україну, про український національно-визвольний рух.

«**Микола Троцький**». Микола Троцький (1883–1971) – український журналіст і публіцист (псевдо М. Данько). Член РУП–УСДРП, переїхав 1909 р. за кордон. 1914–1918 рр. у Відні, член СВУ та співробітник його друкованих органів, секретар посольства УНР у Відні, співробітник численних українських і чужомовних газет. Згодом у Женеві співробітник Українського Інформаційного Бюро.

«**п. Кисилівський в Лондоні**». Володимир Юліанович Кайє-Кисілевський (1896–1976) – український історик, журналіст, видавець, науковець і державний службовець ЗУНР, Канади, професор Оттавського університету, керівник Українського Бюро в Лондоні, дійсний член НТШ (з 1958 р.), УВАН, Інституту цивілізацій (Бельгія).

«**Лівицькі (син гол[овного] отамана)**». Микола Андрійович Лівицький (1907–1989) – український громадський та політичний діяч, голова уряду УНР в екзилі (1957–1967), президент УНР в екзилі (1967–1967). Хельга Лівицька (Вайнцирль) – українська громадська діячка, благодійниця, активістка українського жіночого руху. Дружина М. Лівицького.

«**Ніжанківські**». Омелян Петрович Нижанківський (1895–1973) – український органіст і композитор. Навчався у Музичній Академії Відня. Професор філії Лондонської консерваторії у Каїрі. З 1928 р. – професор класів фортепіано та органа у Берні (Швейцарія). Автор музики до Маршу українських націоналістів.

«**д-р Качалуба**». Качалуба Михайло Олексійович (1908–1993) – доктор медицини, прозаїк, поет, громадський діяч. Бувший в'язень комуністичних тюрем, член ОУН.

«**Єремівси**». Єремів Михайло Михайлович (1889–1975) – український громадський і політичний діяч, дипломат, журналіст. За доби Директорії УНР долучився до творення української дипломатичної служби: працював секретарем Надзвичайної дипломатичної місії УНР в Італії. Викладав в Українській господарській академії в Подєбрадах (1924–1927). Від 1928-го (з деякими перервами) до смерті 16 вересня 1975 р. мешкав у Женеві.

о. Мицик Юрій Андрійович – доктор історичних наук, професор, головний науковий співробітник Інституту української археології та джерелознавства імені М. С. Грушевського Національної Академії наук України (вул. Трьохсвятительська, 4, м. Київ, 01001, Україна).

pr. Mytsyk Yurii – doctor of historical sciences, professor, chief scientist at the M.S. Hrushevsky Institute of Ukrainian archaeology and source studies of the National Academy of sciences of Ukraine (4 Trokhsviatytelska Str., Kyiv, 01001, Ukraine).

E-mail: mytsyk2002@ukr.net.

Тарасенко Інна Юріївна – кандидат історичних наук, науковий співробітник Інституту української археології та джерелознавства імені М. С. Грушевського Національної Академії наук України (вул. Трьохсвятительська, 4, м. Київ, 01001, Україна)

Tarasenko Inna – Ph.D. in historical sciences, research fellow at the M.S. Hrushevsky Institute of Ukrainian archaeology and source studies of the National Academy of sciences of Ukraine (4 Trokhsviatytelska Str., Kyiv, 01001, Ukraine).

E-mail: innatarasenko86@gmail.com.

CORRESPONDENCE OF FR. PETER BILON WITH ARCHBISHOP YEVGENY BACHYNSKYI

The article examines and publishes for the first time the correspondence of two prominent figures of the UAOC, the Ukrainian liberation movement of the 20th c., fr Petro Bilon and archbishop Yevhen Bachynsky, which is stored in the archives of Canada. It is a valuable source on the history of Ukrainian parishes of the UAOC in Germany, Canada, and the United States, shedding light on the biography, peculiarities of the worldview of both correspondents, and their assessment of some of the Orthodox and political figures.

Key words: Church, UAOC, emigration, correspondence, sources.

Дата подання: 2 листопада 2023 р.

Дата затвердження до друку: 2 березня 2024 р.

Цитування за ДСТУ 8302:2015

Мицик, Ю., Тарасенко, І. Листування о. Петра Білона з архієпископом Євгеном Бачинським. *Сіверянський літопис*. 2024. № 2. С. 73–91. DOI: 10.58407/litopis.240209.

Цитування за стандартом APA

Mytsyk, Yu., Tarasenko, I. (2024). Lystuvannia o. Petra Bilona z arkhieiepyskopom Yevhenom Bachynskym [Correspondence of fr. Peter Bilon with archbishop Yevgeny Bachynskyi]. *Siverianskyi litopys – Siverian chronicle*, 2, P. 73–91. DOI: 10.58407/litopis.240209.

